

Nr 3.

Konstitutionsutskottets utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 349) om landsting m. m. ävensom i ämnet väckta motioner.

Till konstitutionsutskottet ha båda kamrarna den 16 februari 1954 hänvisat en av Kungl. Maj:t till riksdagen avlåten proposition, nr 71, däri Kungl. Maj:t under återopande av propositionen bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över inrikesärenden för den 5 februari 1954 föreslagit riksdagen att antaga följande

1) Förslag

till

Lag

angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 349) om landsting.

Härigenom förordnas, att 8—10 §§ samt 33 § 2 mom. lagen den 20 juni 1924 om landsting¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

8 §.

För val av landstingsmän indelas landstingsområdet i valkretsar. För varje valkrets utses, oavsett dess folkmängd, en landstingsman och därutöver efter folkmängden en landstingsman för varje påbörjat tal av 5 000. Valbarhet är ej inskränkt inom valkrets.

9 §.

Valkrets skall, efter vad i denna paragraf närmare anges, omfatta en eller flera kommuner. Vid indelning i valkretsar skall, med undantag varom i andra och fjärde styckena samt i 10 § förmäles, iakttagas att för varje valkrets komma att utses minst sju landstingsmän. Ej må utan särskilda skäl kommuner gemensamt utgöra en valkrets, där flera än tretton landstingsmän skola utses för kretsen.

Stad med mer än 20 000 invånare bildar egen valkrets, såvida ej särskilda skäl finnas att med staden sammanföra en eller flera andra kommuner

¹ Senaste lydelse av 8 § se 1937:182 och 1950: 47, av 9 och 10 §§ se 1930:256 samt av 33 § se 1948:289.

till en valkrets. Stad med mindre folkmängd än nu sagts förenas med annan stad eller andra städer eller med angränsande landsbygd till en valkrets.

Såvitt angår landsbygden verkställes valkretsindelningen, där så lämpligen kan ske, efter domsaga eller tingslag. Annan valkrets än den, vari två eller flera städer ingå, skall såvitt möjligt så utformas, att den kan omslutas med en sammanhängande gränslinje.

Om särskilda skäl därtill äro må område med mindre invånarantal än ovan sägs utgöra valkrets. Sådan valkrets skall dock hava mer än 15 000 invånare.

10 §.

Därest det antal landstingsmän, som med tillämpning av de i 8 och 9 §§ meddelade föreskrifter skulle utses inom ett landstingsområde, icke uppgår till tjugu, skall såsom grund för rättigheten att efter folkmängden välja landstingsmän bestämmas lägre tal än det uti 8 § angivna, på det att landstingsmännens antal för hela landstingsområdet må uppgå till minst tjugu; och skall, med tillämpning av häremot svarande reduktion av folkmängds-siffrorna, i övrigt gälla vad i 9 § är stadgat.

33 §.

2 mom. Till beslut — — — följande ämnen:

- a) beslut om bildande av valkrets med mindre folkmängd än som följer av 9 § första och andra styckena;
- b) medgivande, varom — — — dylikt företag.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

Ändring i valkretsindelningen, som föranledes av de nya bestämmelserna, jämte det antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets, fastställas av landstinget vid urtima möte sist före april månads utgång 1954. Förslag till ändring, som nu sagts, skall till landstinget avgivas av länsstyrelsen.

2) Förslag

till

Lag

med vissa bestämmelser om kommunalval för perioden 1955—1958 m. m.

Med avseende å val och särskilda röstsammanräkningar för att utse landstingsmän, kommunalfullmäktige, municipalfullmäktige, stadsfullmäktige och kyrkofullmäktige för perioden 1955—1958 samt, såvitt angår stads-

fullmäktige i Stockholm, för perioden den 15 oktober 1954—den 14 oktober 1958 eller för del av sådan period förordnas härigenom, att 45 § kommunala vallagen den 6 juni 1930¹ icke skall gälla, att i stället för ettvarvt av följande lagrum i kommunala vallagen, nämligen 23 § första stycket, 25 § första stycket, 46 §, 47 §, 52 § 2 mom. och 53 §, skola här nedan under motsvarande lagrumsbeteckning upptagna bestämmelser gälla, att vad i 21 § sista stycket och 37 § sjätte stycket kommunala vallagen sägs om samma lag skall gälla jämväl beträffande nu ifrågavarande lag samt att det i 24 § kommunala vallagen angivna formuläret skall ersättas av formulär av den lydelse bilaga vid denna lag utvisar.

23 §.

Första stycket.

Val är omedelbart och sker med slutna sedlar. Därvid skola begagnas valsedlar av vitt papper utan kännetecken. Ovanför namnen skall å valse-del utsättas partibeteckning (partinamn eller annan beteckning i ord för viss grupp av väljare eller för viss meningsriktning); vad i 34 § kommunala vallagen den 6 juni 1930 sägs om väljarbeteckning skall avse sådan partibeteckning. Nedanför namnen må vara anbragt, såsom valbeteckning, en av beteckningarna »landstingsmannaval», »kommunalfullmäktigval», »municipalfullmäktigval», »stadsfullmäktigval», »kyrkofullmäktigval för församlingen», »kyrkofullmäktigval för samfälligheten» eller »kyrkofullmäktigval för skoldistriktet» eller annan beteckning i ord för ifrågavarande slag av val ävensom, såsom valkrets-beteckning, beteckning för den valkrets sedeln avser.

25 §.

Första stycket.

Ogill är valsedel:

till vilken använts annat än vitt papper;

å vilken finnes något kännetecken, som uppenbarligen blivit med avsikt där anbragt;

vilken saknar partibeteckning eller upptager sådan å annat ställe än ovanför namnen;

vilken upptager mer än en beteckning ovanför namnen;

vilken upptager valbeteckning eller valkrets-beteckning å annat ställe än nedanför namnen; eller

vilken icke upptager något giltigt namn.

46 §.

1 mom. Sedan valsedlarna ordnats efter partibeteckning, skall inom varje parti i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar be-

¹ Senaste lydelse av 23 och 25 §§ se 1952:265 samt av 37 § se 1942:177.

stämmas ordning mellan de namn å partiets valsedlar, vilka ej avse allenast val av suppleant eller efterträdare.

Vid varje sammanräkning gäller valsedel allenast för ett namn.

Vid första sammanräkningen gäller valsedel för det namn, som står först å sedeln.

Partiets valsedlar ordnas i grupper så, att sedlar med samma första namn bilda en grupp.

Valsedlarna inom varje grupp räknas, och deras antal utgör gruppens rösttal. Samma tal är också jämförelsetal för det namn, som står först på gruppens valsedlar.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller första platsen i ordningen.

Vid varje följande sammanräkning gäller valsedel för det namn, vilket, bortsett från namn, som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln.

Den eller de grupper, vilkas valsedlar vid närmast föregående sammanräkning gällde för det namn, som erhöll plats i ordningen, upplösas, och nämnda valsedlar ordnas i nya grupper så, att sedlar, som vid den pågående sammanräkningen gälla för ett och samma namn, bilda en grupp; däremot bibehållas övriga befintliga grupper oförändrade.

Valsedlarna inom varje nybildad grupp räknas, och deras antal utgör gruppens rösttal.

För de namn, för vilka finnas gällande valsedlar, beräknas rösttal och jämförelsetal.

Rösttalet för ett namn är lika med rösttalet för den grupp eller sammanlagda rösttalet för de grupper, vilkas valsedlar gälla för namnet.

Jämförelsetalet för ett namn är lika med dess rösttal, där icke grupp av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Har så skett, erhålles namnets jämförelsetal genom att dela dess rösttal med det tal, som motsvarar den del, gruppen tagit i besättandet av plats eller platser, som utdelats (gruppens platstal), ökat med 1, eller, om flera grupper av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats, med dessa gruppers sammanlagda platstal, ökat med 1. Platstalet för en grupp beräknas sålunda, att gruppens rösttal delas med största jämförelsetalet vid sammanräkningen närmast före gruppens bildande.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller plats i ordningen.

Bråktal, som uppkommer vid delning, beräknas i decimaler, två till antalet. Höjning av den sista decimalsiffran må ej äga rum.

2 mom. Skola två eller flera platser besättas, fördelas de mellan de olika partierna sålunda, att platserna, en efter annan, tilldelas det parti, vilket för varje gång uppvisar det största av nedan angivna jämförelsetal. Plats, som blivit ett parti tilldelad, besättes genast så, att partiets första plats tillerkännes den, vars namn är det första i ordningen inom partiet, partiets

andra plats den, som bär andra namnet i ordningen, partiets tredje plats den, som bär tredje namnet i ordningen, och så vidare efter samma grund, ändå att den, som är berättigad till platsen, redan fått sig tillerkänd plats från ett eller flera andra partier.

Jämförelsetalet beräknas, så länge partiet ännu icke fått sig någon plats tilldelad, genom att partiets rösttal delas med 1,4. Därefter beräknas jämförelsetalet för varje gång så, att partiets rösttal delas med det tal, som är 1 högre än det dubbla antalet av partiet tilldelade platser. Har samma person erhållit platser från två partier, skall dock, vid beräkning av det antal platser som utdelats, vardera platsen anses blott såsom en halv plats; har någon erhållit platser från tre partier, anses varje sådan plats såsom en tredjedels plats; och så vidare efter samma grund.

Har ett parti redan fått sig tilldelad plats så många gånger, som motsvarar de å partiets valseklar upptagna namn, vilka ej avse allenast val av suppleant eller efterträdare, varder det från vidare jämförelse uteslutet.

3 mom. Skall blott en plats besättas, tillfaller platsen den, vars namn står främst i ordningen inom det parti, som, enligt vad i 2 mom. sägs, har största jämförelsetalet.

4 mom. Mellan lika rösttal eller jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning.

47 §.

Sedan val av *landstingsmän* avslutats, skola suppleanter utses sålunda, att för varje landstingsman inom det parti, för vilket han blivit vald, företagas så många, dock minst två, nya sammanräkningar, som partiet erhållit platser. Har landstingsman fått sig tillerkänd plats från flera partier, anses han vald för det parti, från vilket plats först tilldelades honom.

Vid varje sammanräkning tages hänsyn blott till de valseklar, vilka upptaga landstingsmannens namn och på grund därav gällde för detta namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen. Varje valsekel gäller såsom hel röst. Med iakttagande av att namn å någon, som blivit genom valet utsedd till landstingsman eller till suppleant för den landstingsman sammanräkningen avser, anses såsom obefintligt, skall röstvärdet tillgodoräknas det namn, som står främst av de för den ifrågavarande landstingsmannen särskilt upptagna suppleantnamnen eller, om sådant namn ej finnes, det namn för själva landstingsmannavalet, som står främst å sedeln, eller, om ej heller sådant namn finnes, det namn som står främst bland samtliga suppleantnamnen å valsekeln. Den som erhållit högsta rösttalet är vald till suppleant för den landstingsman sammanräkningen avser. Mellan lika rösttal skall skiljas genom lottning.

De för varje särskild landstingsman valda suppleanterna intaga plats i den ordning, i vilken de blivit utsedda.

52 §.

2 mom. Avgår fullmäktig före den bestämda tjänstgöringstidens utgång, skall på fullmäktiges anmälan ny sammanräkning företagas. Sammanräkningen verkställes vid offentlig förrättning, som skall påbörjas så snart omständigheterna medgiva det.

Den nya sammanräkningen äger rum inom det parti, för vilket den avgångne blivit vald. Blev den avgångne vald för flera partier, skall sammanräkningen ske inom det parti, från vilket plats först tilldelades honom. Vid den nya sammanräkningen tages hänsyn blott till de valsedlar, vilka upptaga den avgångnes namn och på grund därav gällde för detta namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen. Varje valsedel gäller såsom hel röst.

Röstvärdet skall, med iakttagande att namn å någon, som blivit genom valet utsedd till fullmäktig, anses såsom obefintligt, tillgodoräknas det namn, som står främst bland de för den avgångne fullmäktigen särskilt upptagna efterträdarnamnen eller, om sådant namn ej finnes, det namn för själva fullmäktigvalet, som står främst å sedeln, eller, om ej heller sådant namn finnes, det namn, som står främst bland samtliga efterträdarnamnen å sedeln. Den som erhållit högsta rösttalet inträder såsom fullmäktig i den avgångnes ställe. Mellan lika rösttal skiljer lotten.

Efter sammanräkningens avslutande skola valsedlarna åter inläggas under försegling.

53 §.

Avgår jämväl enligt 52 § utsedd landstingsman eller fullmäktig före utgången av den tid, för vilken han blivit utsedd, förfares på enahanda sätt, som i nämnda paragraf är sagt; och skall vid ny sammanräkning för utseende av fullmäktig hänsyn såsom förut tagas blott till de valsedlar, vilka upptaga den först avgångnes namn och på grund därav gällde för detta namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen.

Denna lag träder i kraft dagen efter den, då lagen enligt därå meddelad uppgift utkommit från trycket i Svensk författningssamling.

I lag eller särskild författning förekommande hänvisning till stadgande, vilket ersatts av bestämmelse i denna lag, skall avse sistnämnda bestämmelse.

Bilaga.

Formulär till s. k. spaltad valsedel, som avses i lagen med vissa bestämmelser om kommunalval för perioden 1955—1958 m. m.

Plats för partibeteckning	

Plats för valbeteckning och valkrets-beteckning eller endera	
.....	

Valsedelns storlek och antal rum å sedeln må lämpas efter behovet. Vänstra sidan är avsedd för landstingsman- eller fullmäktignamn och suppleant- eller efterträdarnamn; högra sidan är avsedd för *särskilda* suppleant- eller efterträdarnamn.

Såsom valbeteckning må nedanför namnen vara anbragt en av beteckningarna »Landstingsmannaval», »Kommunalfullmäktigval», »Municipalfullmäktigval», »Stadsfullmäktigval», »Kyrkofullmäktigval för församlingen», »Kyrkofullmäktigval för samfälligheten» eller »Kyrkofullmäktigval för skoldistriktet» eller annan beteckning i ord för ifrågavarande slag av val.

Såsom valkrets-beteckning må jämväl nedanför namnen vara anbragt beteckning för den valkrets sedeln avser.

Beträffande motiveringen till lagförslagen får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till det vid propositionen fogade utdraget av statsrådsprotokollet.

I samband med propositionen har utskottet till behandling förehaft de inom riksdagen i anledning av propositionen väckta och till konstitutionsutskottet hänvisade likalydande motionerna I: 408 av herr *Sunne m. fl.* och II: 524 av herr *Thapper m. fl.*, vari hemställes, »att riksdagen måtte besluta sådan ändring av övergångsbestämmelserna till förslaget till lag om ändring i landstingslagen, att Kungl. Maj:t må bestämma, att landstingets förvaltningsutskott, i de fall den av landstinget beslutade valkretsindelningen står i överensstämmelse med lagförslagets stadganden, äger före april månads utgång bestämma det antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets.»

I fråga om de skäl motionärerna anfört får utskottet hänvisa till motionerna.

Inledning.

Bestämmelser om *val av landstingsmän* återfinnas i lagen den 20 juni 1924 om landsting. Angående vals förrättande och avslutande m. m. hänvisas dock i nämnda lag till stadganden i kommunala vallagen den 6 juni 1930.

I fråga om landstingsområdes indelning i valkretsar gäller enligt 8 § landstingslagen följande. För varje valkrets utses — oavsett dess folkmängd — en landstingsman och därutöver efter folkmängden en landstingsman för varje fullt tal av 5 000. Valbarhet är ej inskränkt inom valkrets. Vid landstingsområdes indelning i valkretsar skall i allmänhet iakttagas att för varje valkrets komma att utses minst 5 och högst 9 landstingsmän. Stad, vars folkmängd utgör minst 15 000, bildar dock alltid en valkrets. Stad med mindre folkmängd än 15 000 förenas med en eller flera andra städer eller, då särskilda skäl därtill föranleda, med angränsande landsbygd till en valkrets. I valkrets, som utgöres endast av städer, skall folkmängden uppgå till minst 15 000. Delar av samma stad må icke ingå i olika valkretsar. De för städerna sålunda meddelade bestämmelserna innebära delvis undantag från den nyssnämnda allmänna regeln om antalet landstingsmän i varje valkrets. Stad skall sålunda utgöra en valkrets även om den till följd av sin storlek är berättigad att välja flera landstingsmän än 9 eller om den endast utser 4 landstingsmän.

Vid valkretsindelningen iakttages enligt 8 § vidare att valkrets, som ej bildas av två eller flera städer, såvitt möjligt skall kunna omslutas med en sammanhängande gränslinje samt att indelningen på landsbygden, där så lämpligen kan ske, verkställas efter domsaga, tingslag eller härad, men eljest efter kommuner.

Från vad sålunda stadgas finnas enligt 9 och 10 §§ vissa undantag. Om bildande av valkrets enligt angivna bestämmelser skulle vålla synnerlig olägenhet, må sålunda område med mindre invånarantal utgöra valkrets. Sådan valkrets skall dock, om landsbygd däri ingår, ha en folkmängd av minst 10 000 samt i vad angår landsbygden utgöras av domsaga eller av ett eller flera tingslag eller härad. Enligt denna undantagsbestämmelse kan valkrets vari landsbygd ingår ha att utse endast 3 landstingsmän och stadsvalkrets t. o. m. ett än mindre antal. Vidare skall, för den händelse det antal landstingsledamöter som efter huvudregeln bör utses inom ett landstingsområde icke uppgår till 20, antalet ledamöter ökas, så att det-samma för hela landstingsområdet uppgår till minst 20.

Jämlikt 11 § landstingslagen ankommer det på landstinget att fastställa indelningen i valkretsar jämte det antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets.

Enligt 12 § samma lag skall jämkning i valkretsindelningen av landstinget i regel verkställas vid lagtima möte året innan val av landstingsmän nästa gång äger rum eller, där Konungen så förordnar, vid urtima möte sist före april månads utgång det år valet förrättas. Med tanke på att nya regler om valkretsindelningen kunde komma att införas före 1954 års val meddelades genom lag den 22 maj 1953 (nr 271) generellt anstånd med att besluta jämkningar i valkretsindelningen till urtima möte sist före april månads utgång 1954.

Förslag till indelning skall avgivas av länsstyrelsen, sedan landstingsområdets kommuner beretts tillfälle att yttra sig. Landstings beslut rörande indelningen skall enligt 54 § landstingslagen underställas Kungl. Maj:t för godkännande.

Vid 1950 års landstingsval utgjorde antalet valkretsar i riket 193 (92 landsbygdkretsar, 55 stadskretsar och 46 kretsar bestående av städer och landsbygd i förening). Inom de olika landstingsområdena funnos lägst 3 och högst 14 valkretsar. 43 städer bildade egna valkretsar, medan i envar av de återstående 12 stadskretsarna sammanförts 2—5 städer. Antalet städer som vid valet bildade valkretsar tillsammans med landsbygd var 49.

Valkretsarnas fördelning efter folkmängden och antalet valda landstingsmän vid 1950 års landstingsval belyses av tabell å sid. 10. I denna ha under beteckningen landsbygden hänförts även de 46 valkretsar som bestodo av landsbygd och stad i förening.

I detta sammanhang vill utskottet erinra om att beträffande fullmäktigval i kommunerna bestämmelser om valkretsindelning meddelas i kommunallagarna för de borgerliga och kyrkliga primärkommunerna; bestämmelserna undergingo år 1953 ändringar, syftande till en förstoring av valkretsarna vid dessa val.

Valkretsarnas fördelning efter folkmängd och antal valda landstingsmän vid 1950 års val.

Folkmängd 31/12 1948	Hela an- talet val- kretsar	Därav med											
		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
		landstingsmän											
<i>Landsbygden</i>													
10 000—14 999	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
15 000—19 999	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
20 000—24 999	38	—	—	—	36	—	—	2	—	—	—	—	
25 000—29 999	34	—	—	—	—	34	—	—	—	—	—	—	
30 000—34 999	33	—	—	—	—	—	33	—	—	—	—	—	
35 000—39 999	24	—	—	—	—	—	—	24	—	—	—	—	
40 000—44 999	7	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	—	
Summa	138	—	1	1	36	34	33	27	6	—	—	—	
<i>Städerna</i>													
5 000— 9 999	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
10 000—14 999	3	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
15 000—19 999	16	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	—	
20 000—24 999	16	—	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—	
25 000—29 999	3	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	
30 000—34 999	8	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—	
35 000—39 999	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	
40 000—44 999	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	
45 000—49 999	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
50 000—54 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	
55 000—59 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
60 000—64 999	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
Summa	55	1	2	16	17	3	8	1	1	—	2	2	
<i>Hela riket</i>	193	1	3	17	53	37	41	28	7	—	2	2	

Den *proportionella valmetoden*, d. v. s. metoden för röstsammanräkning och mandatens fördelning, vid landstingsval och fullmäktigval i kommunerna anges i kommunala vallagen. Metoden, som grundar sig på en av belgiern Victor d'Hondt anvisad fördelningsregel, överensstämmer med den metod, som tillämpas vid val till riksdagens första kammare och som under tiden 1909—1948 användes vid valen till andra kammaren.

I 45 § kommunala vallagen stadgas att vid röstsammanräkningen valsedlarna till en början skola ordnas efter väljarbeteckning (kartell-, parti- och fraktionsbeteckning). Därvid sammanföras valsedlar med samma första beteckning i särskilda grupper (A-grupper). Förekommer vidare inom A-grupp en andra väljarbeteckning, ordnas valsedlarna i nya grupper efter sådan beteckning (B-grupper). I den mån valsedlarna även upptaga en tredje beteckning, uppdelas B-grupperna på liknande sätt i C-grupper.

Ordnanet av namnen inom de olika grupperna regleras i 46 §. Först fastställs därvid i erforderlig utsträckning ordningsföljden mellan kan-

didaterna inom C-, B- och A-grupperna, varefter mandatfördelningen mellan A-grupperna bestämmes. Denna fördelning göres med ledning av särskilda för grupperna beräknade jämförelsetal. Därvid tilldelas platserna i tur och ordning den grupp, som uppvisar det största jämförelsetalet. Så länge gruppen ännu ej fått någon plats, är jämförelsetalet lika med gruppens rösttal. Därefter erhålles gruppens jämförelsetal för varje gång genom att dela rösttalet med antalet redan erhållna platser, ökat med 1 (d'Hondts fördelningsregel). Samma princip — dock på särskilt sätt utbyggd — ligger även till grund för bestämmandet av ordningsföljden inom de olika grupperna.

Stadganden om utseende av suppleanter till landstingsmän äro intagna under vallagens 47 §.

Folkomröstnings- och valsätsutredningen.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för justitiedepartementet den 20 januari 1950 den s. k. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutredning (i det följande benämnd utredningen) för utredning rörande bl. a. frågan om reformering av det proportionella valsystemet vid andrakammarvalen. Enligt bemyndigande den 26 januari 1951 uppdrog chefen för justitiedepartementet åt utredningen att jämväl överse frågan om reformering av det proportionella valsystemet vid val av landstingsmän. Med anledning härav avlämnade utredningen den 1 juli 1953 betänkande, del V, angående det proportionella valsättet vid landstingsval.

Efter att ha lämnat en redogörelse för gällande bestämmelser angående valkretsindelningen vid landstingsvalen och en översikt över den hittillsvarande utvecklingen, framlägger utredningen resultatet av en företagen undersökning beträffande *verkningarna av det gällande valsystemet* vid landstingsvalen. Prövningen har avsett, huru vid hållna val systemet verkat i proportionellt avseende *dels* inom de särskilda landstingsområdena sedda vart för sig som en enhet, därvid det totala antalet avvikelser för hela riket uträknats genom summering av avvikelserna inom varje landstingsområde — den s. k. landstingsproportionaliteten — *dels ock* för hela riket såsom en enhet, därvid jämförelse gjorts mellan varje partis samfällda mandat-innehav och en proportionell fördelning efter partiernas sammanräknade röstunderlag inom alla landstingsområden — den s. k. riksproportionaliteten.

Beträffande de tre senast hållna landstingsvalen framgå proportionalitetsavvikelserna från såväl landstingsproportionell som riksproportionell synpunkt av följande tabell:

Proportionalitetsavvikelser beräknade med varje landstingskommun resp. riket som en enhet; landstingsvalen 1942—1950. Antal mandat.

	H	B	F	Sd	K	S:a
<i>1942.</i>						
Erhållna mandat	184	211	130	611	18	1 154
S:a avvikelser inom landstingsområdena	+4	+18	-6	+15	-31	±37
Avvikelse från riksp.	+1	+18	-12	+30	-37	±49
<i>1946.</i>						
Erhållna mandat	137	242	185	564	53	1 181
S:a avvikelser inom landstingsområdena	-14	+37	+13	+16	-52	±66
Avvikelse från riksp.	-17	+36	+10	+29	-58	±75
<i>1950.</i>						
Erhållna mandat	100	218	261	617	16	1 212
S:a avvikelser inom landstingsområdena	-29	+27	+27	+1	-26	±55
Avvikelse från riksp.	-36	+28	+24	+19	-35	±71

Proportionalitetsavvikelseerna inom de särskilda landstingskommunerna var för sig redovisas sålunda:

År	Antal landsting där proportionalitetsavvikelsen utgjorde								Avvikelse i genomsnitt per landsting (antal mandat)
	±0	±1	±2	±3	±4	±5	±6	±7	
	m a n d a t								
1942	—	4	8	6	4	2	—	1	2,84
1946	—	1	6	8	6	2	2	—	3,32
1950	1	2	5	7	6	3	—	1	3,16

Med hänsyn till att de olika landstingen i medeltal ha mellan 45 och 50 ledamöter kunna enligt utredningen genomsnittsavvikelseerna å omkring 3 mandat knappast betecknas som påfallande stora.

Utredningen har vidare undersökt verkningarna i proportionalitetshänseende av förekomsten utav valkarteller. Till en början har utredningen därvid i en så lydande uppställning meddelat uppgifter å de valkarteller som förekommit.

Karteller	Antal valkretsar		
	1942	1946	1950
H+B	3	1	—
H+B+F	136	188	190
H+F	42	4	3
B+F	8	—	—
Sd+K	1	—	—

En därefter företagen undersökning av de tre sista valen under antagande att karteller icke förekommit har givit följande resultat:

Proportionalitetsavvikelser vid tillämpning av d'Hondts metod utan karteller;
landstingsvalen 1942—1950. Antal mandat.

	H	B	F	Sd	K	S:a
<i>1942.</i>						
Antal mandat	144	193	101	695	21	1 154
S:a avvikelser inom landstingsområdena	— 36	± 0	— 35	+ 99	— 28	± 99
Avvikelse från riksprop.	— 39	± 0	— 41	+ 114	— 34	± 114
<i>1946.</i>						
Antal mandat	106	220	147	641	67	1 181
S:a avvikelser inom landstingsområdena	— 45	+ 15	— 25	+ 93	— 38	± 108
Avvikelse från riksprop.	— 48	+ 14	— 28	+ 106	— 44	± 120
<i>1950.</i>						
Antal mandat	78	192	217	707	18	1 212
S:a avvikelser inom landstingsområdena	— 51	+ 1	— 17	+ 91	— 24	± 92
Avvikelse från riksprop.	— 58	+ 2	— 20	+ 109	— 33	± 111

En jämförelse mellan denna tabell och den här ovan först återgivna tabellen ger vid handen, att kartellbildningen vid samtliga tre ifrågavarande val föranlett en omfördelning av partiernas representation med sammanlagt omkring 90 mandat för varje val.

Även beträffande fördelningen inom de olika landstingskommunerna skulle enligt utredningen d'Hondts metod utan karteller ha medfört betydande ojämnheter. Den genomsnittliga avvikelsen från landstingsproportionaliteten skulle sålunda år 1950 ha uppgått till 4,12 mandat per landsting. I icke mindre än 14 av de 25 landstingen skulle proportionalitetsavvikelsen ha utgjort 4 mandat eller mera (t. ex. i Malmöhus län \pm 9).

Utredningen övergår därefter att behandla de *allmänna utgångspunkterna för en reform*. Utredningen framhåller till en början, att den verkställda undersökningen av det gällande valsysteemets verkningar visar, att d'Hondts metod, tillämpad i förening med valkarteller i den utsträckning som skett, vid landstingsvalen i stort sett fungerat tämligen väl från proportionell synpunkt. Uppkomna avvikelser från en strikt proportionell fördelning måste sålunda i allmänhet betecknas som förhållandevis små.

Ojämnheterna i mandatfördelningen — stundom utfallande så att ett parti erhållit flera mandat utöver sin proportionella andel än ett väsentligt större parti — hade enligt utredningen till väsentlig del sin grund i valkretsindelningen. Denna gäve, särskilt för det fall att få landstingsmän utsåges i en valkrets, ökat spelrum för slumpmässiga avvikelser till det ena eller andra partiets förmån. Tendensen hos d'Hondts metod att gynna större väljargrupper på bekostnad av de mindre gjorde sig också starkare gällande i kretsar med endast få mandat. Detta kunde i sin tur medföra, att partier med särskilt stark anslutning bland väljarna inom vissa lokala områden lättare hävdade sig vid valen än partier med ett geografiskt mera jämnt fördelat väljarunderlag.

Utredningen erinrar vidare om att kartellväsendet efter hand fått i stort sett lika omfattande tillämpning vid landstingsvalen som i fråga om andra-kammarvalen före 1952. Den genom kartellerna erhållna utjämningen hade emellertid icke varit fullständig. I vissa fall hade kartellerna föranlett nya eller ökade ojämnheter. Även invändningar av annat slag kunde riktas mot kartellväsendet. Sålunda kunde ett parti ställas inför valet att antingen ingå kartell med ett annat parti, oaktat dettas politiska inriktning vore sådan att en dylik samverkan icke för partiet framstode som naturlig och önskvärd, eller riskera att bli avsevärt underrepresenterat. För utredningen hade därför framstått som ett väsentligt intresse att valordningen utformades så att kartellväsendet bleve överflödigt.

Vid sidan av proportionalitetskravet hade man, framhåller utredningen, att tillgodose önskemålet att skilda ortsintressen skulle kunna göra sig gällande vid handläggningen av landstingets uppgifter. Olika delar av landstingsområdet borde därför garanteras en skälig representation i tinget. Den vid olika tider gällande regleringen av kretsarna vid landstingsvalen bestyrkte ock den vikt man sedan gammalt tillmätt de lokala intressena vid dessa val. Den allmänna utvecklingen i fråga om bosättning, samfärdsel och samhällsförhållanden i övrigt hade emellertid otvivelaktigt skapat delvis andra förutsättningar än dem som tidigare förelegat, när det gällde att bedöma riktlinjerna för valkretsindelningen.

Av åtskilliga skäl säger sig utredningen icke kunna ansluta sig till den vid olika tillfällen framförda tanken att för åstadkommande av full proportionalitet vid landstingsvalen helt upphäva valkretsindelningen. Icke heller om en för landstingskommunen gemensam mandatfördelning kombinerades med någon form av kandidatnominering i mindre, särskilt för detta ändamål inrättade kretsar, kunde utredningen ansluta sig till en dylik lösning. Mot valkretsindelningens upphävande talade den ofta mycket betydande utsträckningen av landsbygdsområdena ävensom de ofta mycket starkt framträdande lokala synpunkterna i fråga om en väsentlig del av landstingets arbetsuppgifter, t. ex. beträffande hälso- och sjukvård. Även det förhållandet, att vid valen till de större landstingen ett betydande antal ledamöter utsågos, gjorde en viss uppdelning i valkretsar önskvärd. Nu anförda omständigheter syntes över huvud taget böra föranleda en viss försiktighet vid bestämmandet av frågan om förstoring av de nuvarande landstingskretsarna.

Å andra sidan hade utredningen funnit angeläget att närmare undersöka betydelsen för valkretsindelningen av de ändrade yttre förhållandena samt i vad mån en proportionellt jämnare fördelning av mandaten kunde erhållas genom en utvidgning av valkretsarna.

För åstadkommande av bättre proportionalitet vid landstingsvalen erbjöde sig enligt utredningen, utöver en valkretsförstoring, även utvägen att ersätta den d'Hondtska metoden med någon annan regel för mandatför-

delningen mellan partierna. En därmed sammanhängande möjlighet vore att kombinera fördelningen — enligt d'Hondts eller annan metod — med ett särskilt utjämningsförfarande.

I detta sammanhang behandlar utredningen frågan i vad mån samma tekniska förfarande för mandatens fördelning bör tillämpas vid de skilda slaggen av allmänna val. Utredningen framhåller därvid, att i tidigare reformer ådagalagd strävan att uppställa enhetliga regler för skilda slag av allmänna val måste anses naturlig. För väljarna kunde framstå som svårförklarligt om deras röster toges i beräkning efter skilda principer vid olika slag av val. Myndigheternas arbete kunde också underlättas genom enhetlighet i förfarandet. Å andra sidan kunde icke bortses från att förhållandena vid andrakammarval, landstingsval och fullmäktigval avveke från varandra i vissa hänseenden, såsom i fråga om valkretsindelning och mandatantal, och därför borde motivera skilda lösningar. Utan vidare torde dock enligt utredningen framstå som klart att största möjliga överensstämmelse mellan andrakammarvalen och landstingsvalen är önskvärd. Utredningens arbete hade därför i första hand inriktats på en undersökning, huruvida sådana metoder för mandatens fördelning mellan partierna, som komme i fråga för andrakammarvalen, lämpligen kunde vinna tillämpning även vid landstingsval. Hänsyn hade därvid måst tagas till rådande ovisshet om hur valordningen för valen till andra kammaren för framtiden komme att utformas.

Av den historiska översikt, som utredningen lämnat, framgår hurusom dels *valkretsarna vid landstingsvalen* tid efter annan förstörats dels ock den ursprungligen stränga åtskillnaden mellan landsbygden och städerna vid valkretsbildningen med tiden uppmjukats. Utredningen framhåller, att de nuvarande landstingsvalkretsarna skifta avsevärt i fråga om befolkningens storlek samt att därmed sammanhänger, att antalet mandat i kretsarna varierar betydligt, nämligen från lägst 2 till högst 13. I 21 av de sammanlagt 193 kretsarna vore mandatantalet så lågt att det ej ens uppnådde det enligt huvudregeln stadgade minimiantalet 5. Uppenbarligen vore därigenom — fortsätter utredningen — utsikterna att vid valen erhålla en från proportionell synpunkt jämn fördelning av mandaten mycket begränsade. Om således utan vidare önskvärdheten av en utvidgning av valkretsarna, särskilt de mindre av dem, stode klar, krävde å andra sidan frågan i vilken omfattning och efter vilka riktlinjer en valkretsförstoring borde äga rum en närmare undersökning.

Beträffande riktlinjerna för en lämplig valkretsindelning framhåller utredningen, att man självfallet har att utgå från att valkretsarna så långt möjligt skola utgöra naturliga enheter med hänsyn till befolkningsförhållandena, samfärdseln m. m. Framför allt i två hänseenden påkallades uppmärksamheten, nämligen dels i fråga om de övre och undre gränserna för valkretsarnas storlek och dels beträffande städernas ställning vid valkrets-

indelningen. Utredningen påpekar de ändrade förhållanden, som sedan tillkomsten av gällande valkretsbestämmelser inträtt i fråga om folkökning, särskilt städernas betydande tillväxt liksom den starkt ökade bosättningen i tätorter utanför städerna. Vidare framhålles, att kommunikationernas utveckling och befolkningens ökade rörlighet samtidigt kommit skälen för en uppdelning på vissa håll att framstå med mindre styrka än förr. Utvecklingen torde även ha medfört en utjämning av föreliggande motsättningar mellan, framför allt de mindre, städerna och områden på landsbygden.

Vid sin undersökning av möjligheterna att anordna större valkretsar har utredningen inhämtat yttranden från länsstyrelserna och landstingens förvaltningsutskott samt med ledning av dem upprättat två olika utkast till ändrad valkretsindelning. Enligt det ena utkastet, vilket innefattar mera begränsade jämkningar i gällande valkretsindelning och vilket benämns utkast A, har en indelning i 159 valkretsar skisserats i stället för 193 vid 1950 års val. Det andra utkastet, som innebär en mera långtgående omläggning av valkretsindelningen, utkast B, avser en minskning av valkretsarnas antal till 139.

Angående de närmare riktlinjerna för upprättandet av utkasten anför utredningen.

Vid utarbetande av indelningen i 159 (157) valkretsar enligt utkast A har tagits som utgångspunkt att inom valkretsarna i regel skola utses 5—11 landstingsmän, förutsatt att nuvarande föreskrifter om bestämmandet av antalet landstingsmän bibehållas. I enlighet härmed varierar folkmängden i valkretsarna enligt detta utkast i allmänhet mellan 20 000 och 55 000. Undantag uppåt föreligger enligt utkastet, liksom enligt gällande ordning, endast i fråga om de största i landsting deltagande städerna. För några av landsbygdskretsarna understiger dock befolkningstalet endast obetydligt 55 000. Utredningen har därför utgått från, att om en indelning enligt dessa principer skall komma till stånd, möjlighet bör föreligga att även beträffande valkretsar, i vilka landsbygd ingår, för särskilda fall överskrida den nämnda maximigränsen.

Vad angår den nedre gränsen för antalet landstingsmän i valkretsarna förutsattes även här vissa undantag. Dessa ha emellertid enligt det ifrågasvarande utkastet väsentligt begränsats i förhållande till gällande ordning. I allmänhet ha sålunda städer under 20 000 inv. icke upptagits såsom egna valkretsar utan vanligen sammanförts med annan stad eller omgivande landsbygd till en valkrets. Endast om svårigheter funnits att genom sådant sammanförande bilda lämplig valkrets eller eljest synnerliga skäl ansetts föreligga till avsteg från den antagna regeln, ha städer med en folkmängd mellan 20 000 och 15 000 inv. utlagts till särskilda kretsar. Motsvarande gäller även två städer, vilka först efter 1948 års utgång uppnått större folkmängd än 15 000 (Härnösand, Skellefteå). Icke i något fall har ansetts erforderligt att utlagga landsbygdsvalkrets med lägre befolkningstal än 20 000. Antalet valkretsar med färre landstingsmän än 5 inskränker sig därför enligt utkastet till elva vid tillämpning av 1948 års befolkningstal. Det må anmärkas, att om den avsedda indelningen komme i tillämpning vid 1954 års landstingsval, skulle till följd av folkökningen i städerna

blott sju av sistnämnda kretsar alltjämt utse mindre än 5 landstingsmän och ingen därvid mindre än 4.

Även i vad gäller indelningsutkast B med 139 valkretsar har antagits att i regel minst 5 landstingsmän skola väljas i varje valkrets. En olikhet föreligger emellertid i det avseendet att undantagen från denna regel ytterligare begränsats. Enligt denna indelning förekomma sålunda blott två valkretsar — vardera omfattande en stad — som vid 1950 års val icke skulle kunnat utse mera än 4 landstingsmän. I båda fallen har för övrigt folkmängden sedermera stigit över 20 000. Vidare har vid det nu ifrågavarande indelningsutkastet förutsatts en höjning av högsta tillåtna antalet landstingsmän i valkrets till 15, innebärande att valkrets skulle kunna omfatta inemot 75 000 inv. Valkretsar av fullt denna storlek förekomma dock icke i utkastet. Ej någon av de tänkta valkretsarna har sålunda 15 mandat, och endast två ha 14 mandat. Då icke ens den största av de i landsting deltagande städerna (Örebro) vid 1950 års val, utsåg fler än 13 landstingsmän, utgöra städerna vid förevarande indelning ej något undantag i detta avseende. Angående de mindre städerna har — liksom vid det tidigare nämnda utkastet — antagits att stad, som ej uppnått ett invånarantal av 20 000, i allmänhet icke skall bilda egen valkrets. I det nu behandlade utkastet ha sådana mindre städer, med undantag för de två nyss nämnda fallen, sammanförts med angränsande landsbygd. Icke heller för städer med folkmängd över 20 000 har förutsatts att dessa ovillkorligt skola utgöra särskild valkrets. I några fall, där särskilda omständigheter ansetts kunna medföra att en sådan lösning överväges, ha sålunda dylika något större städer i utkastet sammanförts antingen med en angränsande stad eller med omgivande bygd.

Antalet valkretsar inom landstingskommunerna enligt nuvarande indelning samt enligt utkast A och B framgår av följande uppställning.

	Nuv.	A	B		Nuv.	A.	B
Stockholms län	12	11	9	Göteborgs och			
Uppsala län	5	4	3	Bohus län	8	6	4
Södermanlands län	7	6	5	Älvsborgs län	11	10	7
Östergötlands län	7	7	7	Skaraborgs län	10	7	6
Jönköpings län	9	7	5	Värmlands län	9	8	7
Kronobergs län	6	5	4	Örebro län	7	5	5
Kalmar läns norra	3	2	2	Västmanlands län	6	5	5
Kalmar läns södra	6	4	4	Kopparbergs län	9	8	7
Gotlands län	3	3	3	Gävleborgs län	8	7	6
Blekinge län	6	4	3	Västernorrlands län	10	9	8
Kristianstads län	8	7	7	Jämtlands län	5	5	5
Malmöhus län	14	9	9	Västerbottens län	9	8	7
Hallands län	6	5	4	Norrbottnens län	9	7	7
					193	159	139

Utredningen har därefter undersökt den inverkan på mandatfördelningen som en valkretsförstoring enligt utkast A skulle få. Härutinnan anmärker

utredningen, att till följd av stadgandet att varje valkrets skall utse en landstingsledamot oavsett folkmängden det vid minskning av antalet valkretsar kunde inträffa, att mandatantalet inom landstingsområdet bleve något lägre än förut. Detta motverkades dock i viss mån därav, att vid en sammanslagning av valkretsar de överskjutande befolkningstal, som vart för sig varit otillräckliga för att berättiga valkretsen till ytterligare mandat, sammantagna kunde stiga till det för ett mandat erforderliga antalet. Medan vid 1950 års val 1 212 landstingsmän utsågos i hela riket, skulle antalet landstingsmän ha blivit 1 184 med utkast A och 1 173 med utkast B som grund för valkretsindelningen. Mandatfördelningen vid olika valkretsindelningar och med d'Hondts valmetod, respektive med och utan karteller, framgår av följande tabell.

Fördelning av landstingsmandaten mellan partierna sammanlagt för landstingsområdena vid tillämpning av olika valkretsindelningar. Valet 1950.

		H	B	F	Sd	K	S:a
<i>Gällande valsystem (d'Hondt med kartell)</i>							
Nuv. indelning (193 kretsar)	Mandat	100	218	261	617	16	1 212
	Avvikelser; landstingsprop.	- 29	+ 27	+ 27	+ 1	- 26	± 55
	Avvikelser; riksprop.	- 36	+ 28	+ 24	+ 19	- 35	± 71
Utkast A (159 kretsar)	Mandat	105	207	248	607	17	1 184
	Avvikelser; landstingsprop.	- 21	+ 22	+ 19	+ 4	- 24	± 45
	Avvikelser; riksprop.	- 28	+ 21	+ 17	+ 23	- 33	± 61
Utkast B (139 kretsar)	Mandat	106	199	251	599	18	1 173
	Avvikelser; landstingsprop.	- 20	+ 16	+ 24	+ 3	- 23	± 43
	Avvikelser; riksprop.	- 25	+ 15	+ 22	+ 19	- 31	± 56
<i>D'Hondts metod utan kartell</i>							
Nuv. indeln. (193 kretsar)	Mandat	78	192	217	707	18	1 212
	Avvikelser; landstingsprop.	- 51	+ 1	- 17	+ 91	- 24	± 92
	Avvikelser; riksprop.	- 58	+ 2	- 20	+ 109	- 33	± 111
Utkast A (159 kretsar)	Mandat	90	185	218	672	19	1 184
	Avvikelser; landstingsprop.	- 36	± 0	- 11	+ 69	- 22	± 69
	Avvikelser; riksprop.	- 43	- 1	- 13	+ 88	- 31	± 88
Utkast B (139 kretsar)	Mandat	92	181	220	661	19	1 173
	Avvikelser; landstingsprop.	- 34	- 2	- 7	+ 65	- 22	± 65
	Avvikelser; riksprop.	- 39	- 3	- 9	+ 81	- 30	± 81

Angående resultatet av undersökningen anför utredningen, att om än en viss utjämning i proportionell riktning erhöles genom en förstoring på angivet sätt av valkretsarna, utjämningen ingalunda vore fullständig, utan nu förefintliga proportionalitetsavvikelser kvarstode till icke oväsentlig del även efter valkretsutvidgningar som här ifrågasatts.

Vad de särskilda landstingen angår skulle proportionalitetsavvikelsena vid 1950 års val i genomsnitt per landstingsområde vid fördelning enligt d'Hondts metod med karteller ha nedgått från 3,16 mandat vid rådande indelning till 2,44 mandat vid indelning A och 2,40 mandat vid indelning B. Om mandatfördelning skett enligt d'Hondts metod utan karteller, skulle motsvarande avvikelser ha varit respektive 4,12, 3,40 och 3,20 mandat.

I sitt ställningstagande till den verkställda undersökningen finner utredningen, att en omreglering av valkretsindelningen icke bör sträckas längre än enligt i huvudsak de riktlinjer, som legat till grund för utkast A. Med detta alternativ erhöles en icke oväsentlig förbättring i proportionellt hänseende, medan den ytterligare utjämning, som skulle erhållas med en valkretsutvidgning enligt utkast B, vore jämförelsevis obetydlig. Icke något av alternativen kunde väntas medföra kartellernas försvinnande.

Då sålunda enbart en valkretsförstoring icke kunde väntas medföra kartellsystemets avveckling, har utredningen även undersökt möjligheten att nå erforderlig utjämning genom en ökning av antalet landstingsmandat. Utredningen har därvid prövat verkningarna av en nedsättning av folkmängdstalet för varje mandat utöver det första från 5 000 till 4 000. Enär emellertid en sådan ordning skulle leda till ett enligt utredningen betänkligt stort antal mandat — vid 1950 års val 1 477 i stället för 1 212 — har utredningen förkastat denna utväg och utgått från gällande regler om antalet landstingsmän.

Som grundregel för valkretsindelningens genomförande borde enligt utredningen allttjämt uppställas, att landstingsvalkrets skulle omfatta en eller flera kommuner. Vidare borde för landsbygdens del indelningen liksom hittills anslutas till domsagor och tingslag. Den nuvarande hänvisningen till häradsindelningen borde emellertid utgå, då denna indelning icke sammanföller med den nya kommunindelningen och för övrigt numera hade närmast blott historisk betydelse.

Av särskild vikt vore enligt utredningen att antalet mindre valkretsar så långt möjligt begränsades. Som allmän regel borde liksom hittills gälla, att valkretsar med mindre folkmängd än 20 000 icke skulle bildas, motsvarande ett lägsta mandatantal av 5. Att helt utan undantag upprätthålla den nu angivna normen för valkretsarnas storlek kunde i vissa fall enligt utredningen bereda svårigheter vid försök att åstadkomma en även i övrigt lämplig valkretsindelning. Emellertid vore enligt utredningens mening möjligt att långt mera än hittills skett begränsa utläggandet av kretsar, som ej uppfyllde nämnda krav. Därför borde, såsom förutsatts vid utarbetandet

av utkast A, endast i enstaka fall, om synnerliga skäl därtill föreläge, bildas valkrets med en folkmängd understigande 20 000. Med hänsyn till den ökade befolkningstätheten i landet torde för dylika undantagsfall numera kunna krävas, att folkmängden inom valkretsens dock alltid skulle uppgå till minst 15 000.

Utredningen diskuterar därefter frågan om maximigräns för valkretsarnas storlek. Detta spörsmål ägde enligt utredningen varken från proportionell synpunkt eller eljest samma vikt som fastställandet av en nedre gräns. Då därjämte de redan nu föreliggande möjligheterna att inrätta valkretsar av ganska betydande omfattning endast sparsamt utnyttjats skulle t. o. m. kunna ifrågasättas, om det kunde anses nödvändigt att i lag fixera en övre storleksgräns. Den verkställda undersökningen visade emellertid, att åtminstone för närvarande behov i allmänhet icke föreläge att inrätta valkretsar med högre invånarantal än något över 50 000. Då det vidare vore önskvärt att valkretsarna inom samma landstingsområde såvitt möjligt icke alltför mycket skilde sig från varandra i fråga om folkmängd och mandatantal, syntes utredningen lämpligt att stadga en övre gräns för valkretsarnas storlek. Utredningen föreslår, att maximiantalet landstingsmän för valkrets i princip fastställas till 11, motsvarande en folkmängd intill 55 000. Med hänsyn till den alltjämt pågående folkökningen torde dock enligt utredningen böra medgivas att valkretsar i särskilda fall finge bibehållas eller bildas, oaktat folkmängden överstege nämnda tal.

Beträffande frågan huruvida skilda regler för valkretsbildningen alltfört borde gälla för landsbygd och stad anför utredningen bl. a. följande. Även om den förut antydda befolkningsutvecklingen medfört, att olikheter, som tidigare verkat skiljande mellan landsbygd och stad, numera i viss utsträckning försvunnit eller minskats, särskilt i fråga om mindre städer, kunde utvecklingen dock icke anses ha verkat i enbart utjämnande riktning. Principen om en åtskillnad mellan landsbygden och städerna borde därför alltjämt bibehållas i viss utsträckning. Dock syntes bl. a. en viss uppmjukning av bestämmelserna om bildande av särskilda stadsvalkretsar vara påkallad.

Utredningen ansåge för sin del starka skäl tala för att gränsen för de fall, då städer borde utgöra egna valkretsar, höjdes och föreslår, att den sättes vid invånarantalet 20 000. Därmed komme bestämmelsen att överensstämma med den allmänna regeln om minsta storlek för valkrets.

Speciella omständigheter torde emellertid i vissa fall — fortsätter utredningen — kunna tala för att även en större stad finge bilda valkrets tillsammans med ytterligare en eller flera kommuner. Härvid syftades särskilt på sådana ibland förekommande fall, där ett visst område i fråga om bebyggelse, förbindelser och arbetsliv nära sammanhängde med staden utan att vara införlivat därmed i kommunalt avseende. Om särskilda förhållanden av denna natur föreläge och det eljest befundes lämpligt, borde enligt utredningen även en dylik större stad tillåtas ingå i en av flera kommuner bildad valkrets.

Städer med mindre folkmängd än 20 000 böra — yttrar utredningen vidare — i allmänhet förenas till en valkrets med annan stad eller andra städer eller med angränsande landsbygd. Emellertid skall enligt utredningen stad med en folkmängd mellan 20 000 och 15 000 undantagsvis kunna bilda egen valkrets. Undantaget föranleddes av att i några enstaka fall påtagliga svårigheter förelåge att anordna en lämplig valkretsindelning genom att låta en sådan stad ingå i en större valkrets.

Enligt gällande ordning ges vid valet mellan att sammanföra en stad med en annan stad eller med landsbygd företräde åt den förra lösningen, i det att särskilda skäl skola föreligga för att stad skall få sammanföras med landsbygd till en valkrets. Enligt utredningen kan med hänsyn till de för olika fall växlande förhållandena generellt företräde icke ges åt den ena eller andra lösningen. Utredningen föreslår därför, att de båda möjligheterna jämföras med varandra.

Utredningen anser det slutligen önskvärt, att den av utredningen förordade regleringen beträffande valkretsindelningen, såvitt möjligt, vinner tillämpning redan vid 1954 års landstingsval.

Sedan utredningen i den historiska översikten berört de reformförslag, som tid efter annan framförts i riksdagen för att få till stånd en ändring i *valmetoden vid landstingsvalen* och som främst avsett införande av ett utjämningsförfarande, har utredningen i ett särskilt kapitel undersökt möjligheterna att, med bibehållande av nuvarande grunder för valkretsindelningen eller med en mindre långt gående justering uppåt av kretsarnas storlek, utbyta den nuvarande d'Hondtska fördelningsregeln mot en annan valmetod.¹ Härvid ha till en början sådana metoder behandlats, som vid direkt fördelning av samtliga mandat i valkretsarna kunna leda till en bättre proportionell rättvisa, samtidigt som kartellsystemet onödiggöres. Därefter har upptagits frågan om införande av någon form av mandatutjämning mellan partierna inom landstingsområdet som helhet.

Vad angår metoderna för direkt fördelning av samtliga mandat i valkretsarna har utredningen i första hand inriktat sin undersökning på skilda varianter av den så kallade uddatalsmetoden (Sainte-Lagües metod), vilken lades till grund för det år 1952 provisoriskt införda valsystemet för andrakammarvalen. Uddatalsmetoden innebär, att mandatet i tur och ordning tilldelas den grupp eller det parti, som uppvisar det största jämförelsetalet, erhållet genom att successivt dividera rösttalet med 1, 3, 5, 7 o. s. v. Regeln kan också uttryckas så, att divisorn utgöres av det dubbla antalet erhållna mandat ökat med ett.

¹ Beträffande principerna för liksom den tekniska konstruktionen av olika metoder hänvisas till utredningens betänkande I (SOU 1951:58) sid 70 ff, Kungl. Maj:ts proposition nr 175/1952 och utskottets utlåtande nr 22/1952.

Uddatalsmetoden kan emellertid ibland medföra, att mindre gruppbildningar alltför lätt komma till mandat, i följd varav metoden icke tillräckligt motverkar partisplittring. Fördenskull ha försök gjorts att komplettera metoden med olika spärranordningar i syfte att skärpa kravet på rösttal för första mandat.

Uddatalsmetoden med spärr vid 60 % av valkvoten, d. v. s. det system som utredningen förordade för valen till andra kammaren, innebär en sådan jämkning. Metoden kräver för mandat, att ett partis rösttal motsvarar minst en röst utöver 60 % av valkvoten.

Ett annat sätt att skärpa fordringarna för första mandat är att låta icke hela rösttalet utan blott en del därav utgöra jämförelsetal vid besättandet av första platsen. Denna effekt uppnås genom att låta första divisorn vara ett större tal än 1, t. ex. 1,5. En sådan lösning benämnes i utredningens betänkande den jämkade uddatalsmetoden. Under förarbetena till ny valmetod för valen till andra kammaren prövade sig utredningen fram med bl. a. talen 1,25, 1,3 och 1,4 som första divisorer. De sålunda jämkade metoderna benämnas av utredningen respektive jämkad uddatalsmetod I, jämkad uddatalsmetod II och jämkad uddatalsmetod III. Den sistnämnda metoden med 1,4 som första divisor blev på förslag av departementschefen den för 1952 års andrakammarval slutligt antagna metoden.

Ytterligare en av utredningen till behandling upptagen valmetod med direkt fördelning av samtliga mandat i valkretsarna utgör Droops metod. Denna bygger på principen om fördelning efter valkvot, dock att det tal, varmed ett partis rösttal divideras för att få fram partiets mandattal, erhålles efter division av antalet giltiga röster i valkretsen med antalet tillgängliga mandat ökat med 1, varefter den sålunda erhållna kvoten höjes till närmast högre ental eller, om kvoten utgör ett heltal, med en enhet. Då emellertid sällan alla platser bli fördelade med denna regel, fordras en tilläggsregel för besättandet av restmandaten. Enligt denna tilläggsregel tilldelas restmandaten partierna allteftersom de efter ovannämnda divisioner uppvisa det största röstöverskottet.

De resultat, som erhållits vid en tillämpning av nu nämnda fördelningsmetoder samt d'Hondts metod, med och utan karteller, på de tre senaste landstingsvalen, ha redovisats i en såsom bilaga A till detta utlåtande fogad tabell.

Utredningen anför härom, att såväl de jämkade uddatalsmetoderna som Droops metod medföra bättre proportionalitet än d'Hondts metod. Längst dreves utjämnningen med den rena uddatalsmetoden. Av övriga diskuterade metoder gäve jämkad uddatalsmetod I ur proportionell synpunkt ett något mer rättvisande resultat än de därmed tämligen likvärdiga uddatalsmetod II och uddatalsmetoden med spärr. Ett mellanläge mellan dessa tre metoder och den gällande valordningen intoges av jämkad uddatalsmetod III och Droops system.

Utredningen har jämväl undersökt de olika metodernas verkningar såväl med avseende å de skilda partierna som beträffande de olika landstingsområdena. Rörande de senare redovisas resultatet av undersökningen i en så lydande tabell.

Sammanlagda avvikelser från en fullt proportionell fördelning inom landstingsområdena vid skilda fördelningsmetoder, valen 1942—1950. Antal mandat.

Metod	Val	Antal landsting med följande sammanlagda avvikelser från en fullt proportionell fördelning											Genomsnittlig avvikelse	
		±0	±1	±2	±3	±4	±5	±6	±7	±8	±9	±10	per val	för 3 val
Tillämpad metod (d'Hondt med karteller)	1942	—	4	8	6	4	2	—	1	—	—	—	2,84	3,11
	1946	—	1	6	8	6	2	2	—	—	—	3,32		
	1950	1	2	5	7	6	3	—	1	—	—	3,16		
D'Hondts metod (utan kartell)	1942	—	2	1	7	3	3	3	4	2	—	—	4,56	4,41
	1946	—	1	3	4	5	6	3	—	1	1	1	4,56	
	1950	—	3	2	6	4	3	4	2	—	1	—	4,12	
Uddatalsmetoden	1942	2	10	6	7	—	—	—	—	—	—	—	1,72	1,88
	1946	—	8	11	4	2	—	—	—	—	—	—	2,00	
	1950	—	8	12	4	1	—	—	—	—	—	—	1,92	
Uddatalsmetoden med spärr	1942	1	10	8	3	2	1	—	—	—	—	—	1,92	2,20
	1946	1	5	7	10	1	—	1	—	—	—	—	2,36	
	1950	—	5	11	5	4	—	—	—	—	—	—	2,32	
Jämkad uddatalsmetod I (1,25)	1942	1	13	7	2	2	—	—	—	—	—	—	1,64	1,97
	1946	1	8	8	4	4	—	—	—	—	—	—	2,08	
	1950	—	7	10	4	4	—	—	—	—	—	—	2,20	
Jämkad uddatalsmetod II (1,30)	1942	1	10	10	2	2	—	—	—	—	—	—	1,76	2,11
	1946	1	5	9	6	4	—	—	—	—	—	—	2,28	
	1950	—	6	10	5	4	—	—	—	—	—	—	2,28	
Jämkad uddatalsmetod III (1,40)	1942	1	6	11	1	3	3	—	—	—	—	—	2,32	2,56
	1946	1	4	9	6	1	3	1	—	—	—	—	2,60	
	1950	—	5	9	4	4	2	—	—	1	—	—	2,76	
Droops metod	1942	—	7	9	5	4	—	—	—	—	—	—	2,24	2,28
	1946	—	7	7	7	2	2	—	—	—	—	—	2,40	
	1950	—	8	8	6	2	1	—	—	—	—	—	2,20	

Vad angår verkningarna för skilda storlekstyper av partier uttalar utredningen bl. a., att blott jämkad uddatalsmetod III och Droops system synas praktiskt taget kunna garantera de största partierna mot underrepresentation.

Utredningen har även prövat några av de ifrågasatta nya metoderna vid de förut diskuterade alternativen till ny valkretsindelning (utkasten A och B). Resultatet redovisas i en såsom bilaga C till propositionen fogad uppställning, vartill hänvisas.

Utanför denna undersökning ha lämnats den rena uddatalsmetoden och uddatalsmetoden med spärr. Som förklaring härtill uttalar utredningen, att den förra ledde till att det största partiet ofta bleve i viss mån underrepresenterat och kunde även medföra risk för verklig eller valtaktisk

partisplittring, en utveckling som utredningen icke funne önskvärd, samt att den senare till sina verkningar mycket nära överensstämde med jämkad uddatalsmetod II (1,3) men vore underlägsen denna och andra näraliggande varianter i den tekniska utformningen.

Utredningen sammanfattar därefter.

Sammanfattningsvis torde om utfallet av undersökningen i denna del kunna uttalas, att valkretsförstoringar av den omfattning, som diskuterats i föregående kapitel, vid mandatfördelning enligt de här behandlade valmetoderna leda till från proportionell synpunkt avsevärt jämnare resultat. Av de fyra i detta avsnitt upptagna fördelningsreglerna kan emellertid, såsom bestyrkes av utredningen, den jämkade uddatalsmetoden I (1,25) icke garantera full representation i landstingen ens åt ett mycket stort parti. Enahanda förhållande gäller — ehuru ej i fullt samma utsträckning — uddatalsmetoden II (1,3). Detta är även naturligt, eftersom de olika spärrarna få allt mindre betydelse ju större valkretsarna bli. Uddatalsmetoderna med relativt lågt första divisionstal komma följaktligen alltefter som kretsarna förstoras att få i viss mån liknande verkningar som den oförändrade uddatalsregeln. Jämkad uddatalsmetod III (1,4) och Droops system kunna däremot endast sällan medföra att ett mycket stort parti blir underrepresenterat ens i enstaka landsting. Särskilt gäller detta i fråga om Droops metod. Dessa båda metoder lämna å andra sidan möjligheter att fördela mandatet avsevärt jämnare än d'Hondts metod med karteller i samma valkretsar.

Utredningen har även prövat systemet med särskild mandatutjämning inom landstingskommunerna. Beträffande olika tillvägagångssätt vid utjämningsförfarande hänvisar utredningen till sitt år 1951 avgivna betänkande om det proportionella valsättet vid val till riksdagens andra kammare (SOU 1951: 58), varav en sammanfattning återgives i utskottets utlåtande nr 22 till 1952 års riksdag.

Efter en erinran om de principiella invändningar som kunna göras mot ett utjämningsystem — betydelsen av valkretsvalen skulle förringas, partimomentet komme att dominera på bekostnad av andra värden, valmetoden bleve mera komplicerad och lämpligheten av att landstingsledamöterna tillsattes efter skilda förfaranden kunde ifrågasättas — har utredningen diskuterat ett utjämningsystem, enligt vilket utjämningen sker med hjälp av s. k. tilläggsmandat. Systemet beskrives på följande sätt.

Det utkast till tilläggsmandatsystem, som varit under särskilt övervägande inom utredningen, bygger på den d'Hondtska fördelningsregeln. I en första mandatfördelningsomgång utses enligt denna regel inom varje valkrets en landstingsman för varje fullt tal av 5 000 inv. Detta innebär jämfört med nuvarande valordning att vid den valkretsvisa fördelningen ett mandat har borttagits från envar av kretsarna. Därefter vidtager utdelningen av tilläggsmandaten, vilka alltså äro lika många som antalet valkretsar i landstingsområdet. Det sammanlagda antalet platser inom de olika landstingen blir således detsamma som enligt gällande regler. Vid fördelningen av tilläggsmandaten betraktas hela landstingsområdet som

en valkrets. Även vid detta förfarande användes d'Hondts metod under hänsynstagande till den representation, som de olika partierna fått vid den valkretsvisa fördelningen. Utjämnningen sker alltså ej på så sätt att ett parti kan mista platser, som erhållits redan i första omgången. Efter nu anförda grunder skulle antalet tilläggsmandat vid det senaste landstingsvalet ha varit 3—14 per landstingskommun.

Metoden har prövats på röstsiffrorna från de tre senaste valen och resultatet redovisats å den härvid fogade bilaga A.

Av vad utredningen vidare härom anfört framgår, att utjämningsystemet ger resultat, som ligger mycket nära den fullständiga proportionaliteten, men att det å andra sidan visar sig omöjligt att med tillhjälp av utjämningsmandat tillförsäkra partierna en proportionell representation i landstingen utan att samtidigt åsidosätta fordringarna på en rättvis platsfördelning i valkretsarna. Med hänsyn till de olägenheter, som på skilda sätt kunnat konstateras vid mandatutjämningsförfaranden, har utredningen — liksom i fråga om andrakammarvalen — funnit sig icke kunna tillstyrka en reform av landstingsvalen efter denna linje.

Då utredningen därefter går att taga slutlig ställning till frågan om reformering av mandatfördelningsmetoden yttrar utredningen, efter en del principiella överbäganden, att av de diskuterade valmetoderna den rena uddatalsmetoden och uddatalsmetoden med spärr, bestämd till viss procent av valkvoten, icke böra komma i fråga. Utredningen behandlar därefter mera ingående verkningarna ur proportionell synpunkt av de fyra övriga metoderna — de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III samt Droops metod. Av vad utredningen därvid anfört framgår bl. a., att de största väljargrupperna bäst tillgodoses vid tillämpning av jämkad uddatalsmetod III och Droops metod, medan enligt de jämkade uddatalsmetoderna I och II de största partierna erhålla något mindre säkerhet för en fullt proportionell fördelning. Vidare diskuteras metodernas förmåga att göra valkarteller onödiga, varom uttalas att envar av de fyra metoderna torde uppfylla ändamålet att i huvudsak göra kartellerna överflödiga. Likaså behandlas risken för partisplittring vid användning av någon av de fyra metoderna. Härutinnan anföres, att möjligheter till mandatgivande partiuppdelningar icke synas föreligga annat än i undantagsfall. Utredningen anmärker därjämte, att Droops metod i tekniskt avseende företer vissa från uddatalsmetoderna avvikande grunddrag, innebärande bl. a. att en fullständig fördelning av mandaten icke alltid medges utan en särskild kompletterande regel samt att mandatfördelningen i viss mån blir beroende av det totala röstutfallet i valkretsen. I dessa avseenden vore uddatalsmetoderna att föredraga framför Droops system.

Sin slutliga ståndpunkt anger utredningen sålunda:

På sätt redan påpekats vid angivande av de allmänna utgångspunkterna för en valreform lala starka skäl för att samma grundprinciper i fråga

om fördelningsmetoden såvitt möjligt skola gälla vid andrakammar- och landstingsvalen. Den verkställda undersökningen visar att — ehuru vissa skiljaktigheter föreligga mellan de här behandlade metoderna — var och en av de jämkade uddatalsmetoderna I, II och III med resp. 1,25, 1,3 och 1,4 som första divisionstal samt Droops metod från olika synpunkter kan anses lämplig att vid en reform av valordningen för landstingsvalen ersätta den hittills gällande d'Hondtska fördelningsregeln. De olika avseenden i vilka den ena eller den andra av dessa valmetoder kan anses äga ett visst företräde, ha i det föregående redovisats.

I sitt förslag till valsystem för andrakammarvalen har utredningen stannat för uddatalsmetoden kombinerad med en spärranordning, enligt vilken minst 60 procent av den s. k. valkvoten erfordras för erhållande av ett mandat. Som i detta betänkande tidigare framhållits motsvarar detta nära jämkad uddatalsmetod II (1,3 som första divisionstal). Det hade med utgångspunkt därifrån givetvis legat närmast till hands för utredningen att stanna för denna jämkade uddatalsmetod beträffande landstingsvalen. Emellertid har jämkad uddatalsmetod III (1,4 som första divisionstal) godkänts för andrakammarvalen under innevarande mandatperiod och beslut om vilken valmetod, som skall tillämpas efter periodens utgång, kommer att fattas inom närmaste tiden. Vidare tala mycket starka skäl för att samma valmetod bör gälla vid andrakammar- och landstingsval. Med hänsyn till dessa omständigheter anser sig utredningen nu icke böra generellt förorda någon av de nämnda valmetoderna för tillämpning vid landstingsvalen.

Utredningen anser, att slutlig ställning till frågan om valmetoden för landstingsval bör tagas först i samband med den definitiva utformningen av valordningen för valen till andra kammaren, varvid även de av utredningen framförda synpunkterna kunna vinna beaktande. Vid en sådan reform av valsättet vid landstingsvalen bör enligt utredningens åsikt även frågan, om en eller flera väljarbeteckningar skola tillåtas vid valen, upp- tagas till prövning.

På grund av sitt ställningstagande i denna fråga har utredningen ej utarbetat något förslag till lagbestämmelser angående fördelningsmetoden vid landstingsval.

Ehuru utredningen icke haft uppdrag att reformera valsättet vid *de kommunala fullmäktigvalen*, har utredningen i samband med behandlingen av valsystemet för landstingsvalen påpekat det föreliggande sambandet mellan dessa båda slag av val. Enligt utredningen torde i fråga om fullmäktigvalen i primärkommunerna skälen för överensstämmelse med övriga val i det tekniska förfarandet för mandatens fördelning i allmänhet framträda med mindre styrka än i förhållandet mellan andrakammarvalen och landstingsvalen. Antalet fullmäktige, som utsåges i de kommunala valkretsarna, vore i allmänhet ej oväsentligt större än antalet mandat i de valkretsar, som användas för andrakammar- och landstingsval. Härigenom ställde sig utsikterna till en proportionellt sett jämn fördelning av mandatet vid fullmäktigvalen mera gynnsamma än vid övriga val. Tvekan kunde därför

hysas om för fullmäktigvalens del något verkligt behov av att utbyta d'Hondts metod mot annan fördelningsregel föreläge. I varje fall vore behovet mindre framträdande. Efter att ha framhållit betydelsen av d'Hondts metod som hinder mot konstlad partiuppdelning och liknande åtgärder med hänsyn till fullmäktigvalens rent lokala karaktär uttalar utredningen, att som skäl för en reform av valmetoden även vid fullmäktigval kunde möjligen åberopas önskan att även för dessa val avveckla kartellväsendet. Då emellertid ej kunde uteslutas, att kartellbildningen här i viss mån sammanhänge med vanan att tillämpa karteller vid landstings- och andrakammarval, kunde en för dessa val införd ny valordning, som onödiggjorde kartellväsendet, förmodas medföra, att även användningen av karteller vid fullmäktigvalen skulle minska.

Mot tanken att bibehålla d'Hondts regel för fullmäktigvalen samtidigt som en ny fördelningsmetod godtoges för landstings- och andrakammarvalen kunde erinran riktas från den speciella synpunkten, att även fullmäktige i de städer, som icke deltog i landsting, komme att utses enligt annan metod än landstingsmännen, ehuru de — eller bland dem utsedda valmän — liksom landstingen deltog i val av ledamöter av första kammaren. Denna synpunkt syntes dock enligt utredningen icke nödvändigtvis behöva vara avgörande.

Mot utredningens förslag ha *reservationer* avgivits av tre ledamöter, nämligen herr Wallentheim samt herrar Bergvall och Håstad.

Herr Wallentheim har i huvudsak anfört, att sådana skäl icke förebragts att mera betydande ändringar i gällande grunder för valkretsindelning och mandatfördelningsmetod vid landstingsval kunde anses motiverade. De nu gällande grunderna för valkretsindelningen m. m. syntes sålunda från proportionell synpunkt i stort sett ge tillfredsställande resultat och kravet på proportionalitet torde icke rimligen böra drivas längre än att mandatfördelningen i stort någorlunda väl svarade mot antalet på de olika partierna avgivna röster. Utredningens förslag innebure ett betydande steg mot en olycklig utveckling och kunde därför icke av reservanten biträdas.

Herrar Bergvall och Håstad ha främst reserverat sig mot den av utredningen förordade valmetoden och, under framhållande bl. a. att valsättet till landstingen borde utformas på ett sådant sätt att det garanterade största möjliga rättvisa mellan partierna, för sin del förordat ett system med tilläggsmandat. De ha tillika förklarat, att därest valsättsproblemet icke löstes på ett sådant sätt, som möjliggjorde en rättvis mandatfördelning, valkretsarna enligt deras mening måste göras betydligt större än som i betänkandet föreslagits.

I ett *särskilt yttrande* till utredningens betänkande ha ledamöterna av kommittén herrar Olsson och Skoglund framhållit sin i samband med reformeringen av andrakammarvalen framförda uppfattning, att de funnit

Droops metod vara ur betydelsefulla synpunkter överlägsen andra ifrågasatta valmetoder, men på anförda skäl tillika förklarar, att de accepterat vad utredningen anført i valsättsfrågan.

Remissyttrandena.

Av de 47 remissinstanser, som avgivit yttranden över betänkanudet, har ett 30-tal tillstyrkt utredningens förslag, i vad det avser *valkretsindelning*, eller lämnat detsamma utan erinran.

Svenska landstingsförbundet har till alla delar biträtt utredningens förslag. Några länsstyrelser, som icke velat motsätta sig detsamma, ha ifrågasatt en mera radikal indelningsförändring.

Två landsting ha ställt sig helt avstyrkande till utredningens förslag.

I några yttranden påyrkas, att valkretsindelningen skall slopas eller att maximigränsen för valkrets storlek skall borttagas eller höjas.

Två landsting ha yrkat, att särbestämmelserna för städerna skola borttagas, så att stad och landsbygd bliva likställda i indelningshänseende.

Beträffande *valmetoden* ha över trettio remissinstanser anslutit sig till utredningens ståndpunkt, att slutlig ställning till frågan om valmetoden borde tagas först i samband med den definitiva utformningen av valordningen för andrakammarvalen, eller avstått från yttrande i frågan under hänvisning till att utredningen icke framlagt något förslag. I allmänhet har vikten av att samma valsysteem vore gällande för landstingsval och andrakammarval understrukits av dem som biträtt utredningens ståndpunkt. En länsstyrelse i denna grupp har förordat någon av de jämkade uddatalsmetoderna I och II.

En annan länsstyrelse har förklarar, att med utgångspunkt från att en sådan valmetod borde väljas som vore lättförståelig även för väljarna, den rena uddatalsmetoden vore att föredraga.

Droops metod har förordats av en länsstyrelse.

Två landsting ha avstyrkt ändring av gällande valmetod.

Några länsstyrelser ha slutligen uttalat sig för användning av utjämningsystem.

Frågan om valmetod för de *kommunala fullmäktigvalen* har berörts i några yttranden. Tre länsstyrelser och ett landsting ha sålunda framhållit önskvärdheten av att samma valmetod komme i tillämpning vid alla kommunala val liksom — enligt länsstyrelseyttrandena — vid andrakammarvalen.

Propositionen.

I fråga om *valkretsindelningen* innebär propositionens förslag, att i varje landstingsvalkrets liksom för närvarande skall utses dels oavsett folkmängd

den en landstingsman och dels i förhållande till folkmängden ytterligare landstingsmän. Beräkningen av de senares antal föreslås emellertid ändrad sålunda, att en landstingsman skall utses för varje påbörjat tal av 5 000 invånare, vilket innebär en ökning med ett mandat i varje krets.

I valkrets, vari landsbygd ingår, skall enligt förslaget i allmänhet utses minst sju och högst tretton landstingsmän. Detta innebär, att folkmängden i sådana kretsar kommer att överstiga 25 000 och vara högst 60 000 invånare. De nuvarande gränserna äro 20 000 och 45 000 invånare.

För städernas del föreslås, att stad med mer än 20 000 invånare skall utgöra en valkrets, såvida ej särskilda skäl finnas att med staden sammanföra en eller flera andra kommuner till en valkrets. Stad med mindre folkmängd skall regelmässigt sammanläggas med annan stad eller andra städer eller med angränsande landsbygd till en valkrets.

Om särskilda skäl därtill äro skall område med mindre invånarantal än vad sålunda sagts få utgöra valkrets. Sådan valkrets skall dock ha mer än 15 000 invånare.

Då de nya reglerna föreslagits skola få tillämpning vid 1954 års landstingsval, har i övergångsbestämmelserna till desamma föreskrivits, att ändring i valkretsindelning, som föranledes av de nya bestämmelserna, jämte det antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets, fastställas av landstinget vid urtima möte sist före april månads utgång 1954.

Beträffande *valmetoden* föreslås, att vid landstingsvalen för perioden 1955—1958 den nuvarande d'Hondtska regeln för mandatfördelning mellan partierna skall ersättas av samma metod, som provisoriskt infördes med avseende å andrakammarvalen 1952, och att den nuvarande möjligheten till teknisk valsamverkan genom kartellbildning skall borttagas. I denna del utsträcker den föreslagna reformen att avse även de kommunala fullmäktigvalen för samma period.

I sin motivering till lagförslagen erinrar departementschefen till en början om de synpunkter som i samband med den provisoriska reformen år 1952 av valsystelet vid andrakammarvalen anlades på frågan om ny valmetod. Han erinrar vidare om att under senare tid vid flera tillfällen i riksdagen framförts förslag, som syftat till att även vid landstingsvalen bättre tillgodose proportionalitetssynpunkten, därvid två reformvägar berörts, nämligen en förstoring av valkretsarna och en ändring av fördelningsmetoden till någon form av utjämningsförfarande. Det syntes departementschefen principiellt följdriktigt, att en så genomgripande reform av andrakammarvalen som ett borttagande av förutsättningen för kartellväsendet följdes av en motsvarande ändring för landstingens del, bl. a. med tanke på landstingens uppgift att välja ledamöter av första kammaren. För att vinna erforderlig proportionalitet utan att kartellbildning behövde tillgripas funne departementschefen av utredningens siffermaterial och analys av det nu-

varande systemets verkningar klart framgå att valsättet vid landstingsvalen behövde reformeras.

Departementschefen förklarar sig vidare på de av utredningen anförda skälen ansluta sig till utredningens uppfattning, att en valkretsindelning alltjämt bör bestå och att en mycket stor utvidgning av kretsarna icke bör ske liksom att utjämningsförfarande ej bör tillämpas. Beträffande utjämningsförfarande åberopas särskilt, att 1952 års beslut innebar underkännande av en dylik valmetod för andrakammarvalen och att skälen därför gjorde sig gällande även i förevarande sammanhang.

Departementschefen övergår därefter att behandla utredningens förslag till valkretsindelning och uttalar som sin uppfattning, att utredningen gjort en i stort sett lämplig avvägning, då den såsom principlösning upprättat utkast till en indelning i 159 valkretsar. Genom en sådan förstoring vunnes en avsevärd förbättring i proportionellt hänseende samtidigt som förstoringen icke ginge så långt att nackdelarna med mycket stora kretsar behövde uppstå. Man borde därför eftersträva en indelning av i stort sett den karaktär som angäves i utkast A.

En valkretsförstoring enligt dessa riktlinjer vore emellertid icke tillfyllest för att undanröja förutsättningarna för kartellväsendet. Reformen måste därför kombineras med en ändring av valmetoden. Sådan ändring komme ock att föreslås. Men även andra möjligheter än dem som återgäves i betänkandet kunde enligt departementschefen tänkas för att uppnå det nämnda syftet. Härutinnan anför departementschefen följande.

»Jag har låtit pröva olika sådana lösningar och därvid funnit att man vid en ändring beträffande valkretsindelningen lämpligen kan gå något längre än utredningen föreslagit. På några punkter vill jag därför föreslå ändring i utredningens lagförslag utan att dock detta innebär att den allmänna karaktären av indelningsreformen ändras.

Ökning av antalet mandat i en valkrets kan ske antingen genom att vidga kretsen och därigenom öka befolkningstalet, som ju ligger till grund för mandattilldelningen, eller genom att vid oförändrat befolkningstal ändra grunderna för tilldelningen av mandat. Utredningen har, såsom framgår av vad jag förut sagt, prövat möjligheten att låta tilldelningen ske så, att varje valkrets erhåller ett mandat jämte, efter befolkningstal, ett mandat för varje fullt tal av 4 000. Detta skulle emellertid leda till en så avsevärd ökning av antalet ledamöter i de olika landstingen att utredningen icke velat förorda en sådan ändring, ehuru utredningen ansett att för de minsta landstingen någon förstärkning från vissa synpunkter kunde anses önskvärd. Ett sätt att åstadkomma en mindre ökning, mot vilken inga sådana betänkligheter gärna kan hysas, är att låta tilldelningen ske, icke som nu efter fullt 5 000-tal, utan efter påbörjat tal av 5 000. Därigenom skulle

varje valkrets erhålla ett mandat mer än enligt den nuvarande regeln. Även en sådan ökning av mandattalet är givetvis ägnad att påverka fördelningen i sådan riktning att kartellväsendet förlorar i betydelse. Jag förordar att reglerna om mandattilldelning till valkrets ändras så, att i valkrets skall utses en landstingsman jämte, efter folkmängden, en landstingsman för varje påbörjat tal av 5 000.»

Departementschefen behandlar därefter utredningens förslag om minimigräns för valkretsarnas storlek. Han framhåller, att de i utkast A upptagna valkretsarna i allmänhet hölle sig betydligt över 20 000-gränsen samt att befolkningstalet merendels överstege 25 000. Undantag utgjorde ett tjugutal städer eller valkretsar, bildade av flera städer, och vidare några få landsbygdsvalkretsar, av vilka två vore belägna på Gotland, där speciella förhållanden rådde, och tre i Norrland. Han fortsätter:

»Eftersom jag anser att utkast A utgör en i princip lämplig lösning finner jag det angeläget att lagreglerna utformas så, att i allmänhet icke mindre valkretsar bildas än som förutsatts i utkastet. På grund härav vill jag föreslå, att minimigränsen för valkrets, som icke utgöres av en stad, sättes till 25 000 invånare. Med hänsyn till den nyssnämnda jämkningen av tilldelningsregeln bör i lagen minimigränsen anges så, att i valkrets, som här avses, skall utses minst sju landstingsmän. Den av utredningen föreslagna undantagsregeln innebär, att om iakttagandet av bestämmelsen om minimigräns skulle medföra synnerlig olägenhet, så får område med lägre invånarantal, dock minst 15 000, utgöra valkrets. Även enligt min mening är det erforderligt att i särskilda fall kunna gå ned under den vanliga minimigränsen. Detta kan t. ex. komma att visa sig nödvändigt inom glesbebyggda trakter, där tillämpning av huvudregeln skulle innebära att valkretsen fick en alltför stor geografisk utsträckning. Jag förordar därför att det stadgas, att om särskilda skäl därtill äro, område med mindre folkmängd än som eljest fordras må utgöra valkrets, men att dylik krets dock skall ha mer än 15 000 invånare. Vid prövningen huruvida i ett visst fall särskilda skäl föreligger för tillämpning av undantagsregeln bör även viss hänsyn kunna tagas till ett önskemål att bevara en bestående valkrets, som väljarna vid tidigare val vant sig vid att räkna med, särskilt om valkretsens invånarantal ligger nära det i lagen föreskrivna minimumtalet.»

Beträffande maximiregel för valkretsbildningen uttalar departementschefen, under hänvisning till förut anförda skäl, att han icke ansåge sig kunna förorda slopande av maximibegränsningen. Han funne den av utredningen föreslagna gränsdragningen i huvudsak lämplig. Med hänsyn till den av honom föreslagna höjningen av minimigränsen funne han emellertid motiverat att höja även maximigränsen något. Han förordar sålunda, att den bestämmes till 13 mandat.

I fråga om indelningsreglerna för stad anslöte sig departementschefen

till utredningens förslag. Vad han förut sagt om möjligheten att tillämpa undantagsregeln för att i speciella fall, trots bestämmelsen om minsta invånarantal, bevara en vid tidigare val använd valkrets gällde naturligtvis även här.

I övrigt funne departementschefen utredningens förslag lämpligt och han förordade därför att det genomfördes.

Slutligen erinrar departementschefen om att landstingen inför 1954 års val genom lag den 22 maj 1953 (nr 271) erhållit generellt anstånd med att besluta jämkningar i valkretsindelningen till urtima möte sist före april månads utgång 1954. De nu föreslagna ändringarna borde därför träda i kraft så tidigt att de kunde tillämpas vid urtima möten inom nämnda tid.

Beträffande *valmetoden* gör departementschefen till en början en kort återblick på förarbetena till 1952 års provisoriska reform beträffande valmetoden vid andrakammarvalen och erinrar, att därvid olika meningar och stor tveksamhet gjorde sig gällande med påföljd att det syntes vanskligt att slutgiltigt taga ställning till spörsmålet hur valsättet borde vara utformat för framtiden. Därefter anför departementschefen:

»Jag har redan förut uttalat, att enligt min mening likformighet mellan ifrågavarande slag av proportionella val bör eftersträvas. Eftersom man i fråga om andrakammarvalen bestämde sig för en provotid innan definitivt beslut fattades, anser jag att detsamma bör ske även nu. Den jämkade uddatalsmetoden III, som tillämpades vid andrakammarvalen 1952, synes icke vara till sina verkningar eller sin konstruktion underlägsen de övriga metoder som prövats i detta ärende. Snarare synes den ha det försteget framför de andra att den dels — liksom Droops metod — bättre än de jämkade metoderna I och II ger garantier mot uppdelning av partier, verkställd av valtaktiska eller andra skäl, och dels är överlägsen Droops metod i konstruktivt hänseende. Av nu anförda skäl vill jag föreslå, att genom en provisorisk lag, avseende mandatperioden 1955—1958, den jämkade uddatalsmetoden III (med 1,4 som första divisor) prövas för landstingsvalens del.»

Departementschefen har låtit verkställa en prövning av den sålunda förordade metoden på 1946 och 1950 års val vid en valkretsindelning enligt utredningens utkast A och med tillämpning av den utav departementschefen förordade regeln om antalet mandat i valkretsarna. Resultatet har redovisats i tabell enligt härvid fogade bilaga B.

Departementschefen föreslår tillika, att, liksom fallet var vid 1952 års reform, valsedlarna vid val för den nu ifrågavarande perioden skola vara försedda med partibeteckning men icke få innehålla någon annan väljarbeteckning.

Departementschefen anser, att en så genomgripande reform som den att borttaga förutsättningen för kartellbildning vid andrakammar- och landstingsval om möjligt bör föranleda motsvarande ändring beträffande *full-*

mäktigvalen i kommunerna. Icke minst ur praktisk synpunkt hade tidigare rådande likformighet vid alla nu nämnda slag av val varit en stor fördel.

För att pröva verkningarna av den jämkade uddatalsmetoden III på fullmäktigval har departementschefen låtit göra uträkning rörande resultatet vid 1950 års val i 46 städer och 208 landskommuner och köpingar för det fall att nyssnämnda metod tillämpats. Denna prövning gåve vid handen, att avvikelserna från den faktiskt skedda mandatfördelningen i allmänhet varit obetydliga.

Under återopande härav och av önskvärdheten av likformighet föreslår departementschefen, att den provisoriska valmetoden skall omfatta även val till kommunalfullmäktige, municipalfullmäktige, stadsfullmäktige och kyrkofullmäktige för mandatperioden 1955—1958 (beträffande stadsfullmäktige i Stockholm perioden den 15 oktober 1954—den 14 oktober 1958).

Utskottet.

Mot rådande valsistem för landstingsvalen har anmärkts att de olika partiernas representationer i landstingen i vissa fall kommit att ganska betydligt avvika från vad som med hänsyn till den anslutning partierna vunnit bland väljarna vore naturligt. Sålunda uppvisar 1950 års landstingsval i flera län resultat som väsentligen skilja sig från en efter strängt proportionella grunder genomförd fördelning — vilket i sin tur återverkar på första kammarens sammansättning. Avvikelserna från proportionaliteten sammanhånga åtminstone delvis med att valen förrättas i relativt många och små valkretsar. Valutgången kan därigenom komma att framstå såsom i viss mån betingad av slumpen. Även när partier vid valen samverka i kartell för att söka utnyttja så många röster som möjligt, kunna såsom 1950 års val utvisa ändå påfallande ojämnheter i mandatfördelningen kvarstå. Detta gäller i hög grad partierna inom en kartell, även då deras samverkan medför utjämning i mandattilldelningen till förmån för kartellen såsom helhet. Kartellsystemet möter gensaga även ur andra synpunkter. Den år 1952 genomförda provisoriska valordningen för andrakammarvalen kompletterades därför också med förbud mot att å valsedel använda mer än en väljarbeteckning.

Den åt 1950 års folkomröstnings- och valsättsutredning anförtrodda utredningen angående valordningen vid val av landstingsmän har haft till syfte att undersöka möjligheterna att vid valen göra karteller onödiga samtidigt som en bättre proportionell rättvisa mellan partierna kunde vinnas. Såsom grund för prövningen i vad mån behov föreligger att reformera valordningen för landstingsval och vilka vägar som därvid borde beträdas har till en början undersökts, hur det rådande valsystemet utfallit i proportionellt avseende vid redan hållna val och vilka faktorer

3 — *Bihang till riksdagens protokoll 1954. 5 saml. 2 avd. Nr 3.*

som inverka på uppkomsten av avvikelser från en fullt proportionell fördelning. Utredningen har vid sin undersökning av möjligheten att genomföra en reform i angiven riktning utgått från att landstingsområdena fortfarande skola vara indelade i valkretsar. Av hänsyn särskilt till de lokala intressena har utredningen vidare ansett en viss försiktighet böra iakttagas vid bedömningen av frågan om *förstoring av de nuvarande landstingsvalkretsarna*. Utredningen har emellertid med hänsyn till de numera rådande befolkningsförhållandena funnit vissa jämkningar påkallade i nu gällande principer för valkretsindelningen och i anslutning därtill utarbetat förslag till ny reglering i ämnet.

Då det för utredningen gällt att utforma förslag till nya regler om valkretsindelning, har utredningen till en början upprättat två utkast till indelning, betecknade A och B. Utkast A innebär, att det nuvarande antalet valkretsar, nämligen 193, minskats till 159. Enligt utkast B har förstoringen av kretsarna drivits längre; antalet är enligt detta utkast 139. Utkasten äro att betrakta såsom principlösningar, vilka icke göra anspråk på att i detalj utgöra den lämpligaste utformningen. Med hänsyn till sin inställning att valkretsarna böra utgöra så naturliga enheter som möjligt i fråga om befolkningsförhållandena, samfärdseln och det ekonomiska livet samt till de föreliggande faktiska möjligheterna till utvidgning har utredningen stannat vid att förorda, att en omreglering icke bör sträckas längre än att i huvudsak de riktlinjer följas, som lagts till grund för utkast A.

Utskottet anser, att en bättre proportionell rättvisa vid landstingsvalen hör eftersträvas med onödiggörande av karteller. På de av utredningen anförda skälen, finner utskottet, i likhet med departementschefen, att en valkretsindelning alltjämt bör bestå vid landstingsvalen samt att en så stor utvidgning av kretsarna icke bör ske, att valens lokala anknytning går förlorad. Kretsarna böra vidare i möjligaste mån utgöra naturliga enheter. Enligt utskottets mening har utredningen gjort en i stort sett lämplig avvägning, då den på grundval av angivna riktlinjer såsom principlösning upprättat utkast till en indelning i 159 valkretsar. Såsom utredningen visat vinnes genom en sådan förstoring en avsevärd förbättring i proportionellt hänseende vid fördelning av mandaten enligt den nu tillämpade d'Hondtska regeln. Å andra sidan går förstoringen icke så långt, att nackdelarna med mycket stora kretsar behöva uppstå. Även utskottet anser därför utkast A vara en lämplig lösning, varmed utskottet givetvis lika litet som departementschefen velat uttala sig om detaljerna i detta utkast. Utskottet biträder sålunda tankegången att lagreglerna böra utformas så, att i allmänhet icke mindre valkretsar bildas än som förutsatts av utredningen.

Den ytterligare utjämning som kan vinnas genom den i propositionen föreslagna ökningen av mandatantalet i valkretsarna enligt föreskriften, att antalet landstingsmän, som skall utses efter folkmängden, bestämmes efter varje påbörjat tal i stället för som hittills varje fullt tal av 5 000

invånare, vill utskottet likaledes förorda. I enlighet härmed bör såsom departementschefen anfört minimigränsen för valkrets, som ej utgöres av stad, sättas till 25 000 invånare och denna minimigräns anges genom en föreskrift att i valkrets, som här avses, i regel skola utses minst 7 landstingsmän.

Beträffande indelningsreglerna för stad tillstyrker utskottet propositionens förslag. Detta innebär, att stad med mer än 20 000 invånare skall bilda egen valkrets, såvida icke särskilda skäl finnas att med staden sammanföra en eller flera andra kommuner. Utskottet vill likaledes förorda den föreslagna möjligheten att låta stad med mer än 20 000 invånare bilda valkrets tillsammans med en eller flera andra kommuner och ansluter sig till vad utredningen i denna del anfört. Enligt utskottets mening bör denna möjlighet kunna begagnas även t. ex. då en stad, som hittills icke utgjort egen valkrets, kommer att överskrida gränsen 20 000 och särskilda skäl finnas att trots detta låta staden förbli i sin gamla valkrets.

I likhet med departementschefen anser utskottet vidare att det i särskilda fall är erforderligt att kunna gå ned under nu nämnda minimigränser. Detta kan t. ex. för landsbygdens del komma att visa sig nödvändigt inom glesbebyggda trakter, där tillämpning av huvudregeln skulle innebära att valkretsen finge en alltför stor geografisk utsträckning. Utskottet delar alltså den meningen att om särskilda skäl därtill äro, område med mindre folkmängd än som eljest fordras, må utgöra valkrets, men att dylik krets dock skall ha mer än 15 000 invånare. Liksom departementschefen anser utskottet att vid prövningen huruvida i ett visst fall särskilda skäl föreligga för tillämpning av undantagsregeln viss hänsyn bör kunna tagas till ett önskemål att bevara en bestående valkrets, som väljarna vid tidigare val vant sig vid att räkna med. Detta bör emellertid enligt utskottets uppfattning ske endast då valkretsens invånarantal ligger nära det i lagen föreskrivna allmänna minimumtalet.

I vad den föreslagna undantagsregeln avser stad med ett invånarantal som överstiger 15 000 men icke 20 000, föranledes densamma, enligt vad utredningen anfört, av allt i några enstaka fall påtagliga svårigheter föreligga att anordna en lämplig valkretsindelning genom att låta en sådan stad ingå i en större valkrets. Sålunda finnes icke alltid annan stad, varmed ett sammanförande lämpligen kan ske, samtidigt som den omgivande landsbygden på grund av sin folkmängd och förhållandena i övrigt kan för sig utgöra en lämplig valkrets. I utredningens utkast A ha av sådana skäl i ett par fall dylika mindre städer upptagits såsom egna valkretsar. Dessutom ha enligt utkastet vissa städer med befolkningstal nära 20 000 och vilka kunna väntas mycket snart passera detta tal bibehållits såsom egna valkretsar. Utskottet ansluter sig till de principiella synpunkter som utredningen sålunda anlagt på denna fråga och vill särskilt understryka, att stad, som sedan förra valet passerat gränsen 15 000 invånare utan att uppnå

20 000 invånare, ej skall kunna göras till egen valkrets, såvida ej dess för-
enande med landsbygd eller annan stad skulle leda till uppenbara svårig-
heter vid länets valkretsindelning.

Såsom departementschefen anfört bör den nya valkretsindelningen er-
hålla tillämpning vid 1954 års landstingsval. Till följd härav skola enligt
de föreslagna övergångsbestämmelserna landstingen vid urtima möten före
utgången av april månad 1954 fastställa ändring i valkretsindelning, som
föranledes av de nya bestämmelserna, jämte det antal landstingsmän, som
skall utses för varje valkrets. I de med anledning av propositionen väckta
motionerna I: 408 och II: 524, föreslås, att Kungl. Maj:t skall få bestämma,
att landstingens förvaltningsutskott i vissa fall skola äga fastställa det
antal landstingsmän, som skall utses för varje valkrets. De fall som åsyftas
äro enligt motionärerna då landstingen vid lagtima möten 1953 under
iakttagande av den i utredningens betänkande föreslagna regleringen av
valkretsindelningen fastställt ny sådan indelning, som jämväl står i över-
ensstämmelse med lagförslagets stadganden och landstingen sålunda enligt
motionärerna endast skulle ha att fastställa antalet landstingsmän. Utskottet
kan icke tillstyrka vad i motionerna föreslagits. Skälet härtill är att de
ifrågavarande landstingen skulle berövas den möjlighet till omprövning
av valkretsindelningen inom de i den föreslagna lagen uppdragna gränser-
na, som enligt lagstiftningens grund och mening bör tillkomma varje lands-
ting med förbehåll för Kungl. Maj:ts godkännande. Utskottet tillstyrker
alltså propositionens förslag oförändrat i nu förevarande del.

Såsom av utredningen närmare framgår är en valkretsförstoring enligt
nu angivna riktlinjer icke till fyllest för att med gällande valmetod vid
landstingsvalen möjliggöra tillfredsställande proportionell rättvisa och sam-
tidigt onödiggöra kartellsystemet. En ändrad valkretsindelning måste där-
för kombineras med en *reform av valmetoden*.

Efter ingående prövning av olika tänkbara fördelningsmetoder för lands-
tingsval, därvid i första hand sådana metoder prövats, som jämväl kunna
läggas till grund vid den slutliga regleringen av valordningen vid andra-
kammarvalen, har utredningen förklarat, att envar av de jämkade udda-
talsmetoderna I, II och III (med resp. 1,25, 1,3 och 1,4 som första divisor)
samt Droops metod från olika utgångspunkter kunde anses lämplig att
ersätta den hittills tillämpade d'Hondtska fördelningsregeln. Utredningen
har emellertid på grunder, för vilka utskottet tidigare redogjort, icke ansett
sig böra tilldela någon av de nämnda metoderna företräde. Departements-
chefen har för sin del uttalat, att den för andrakammarvalen 1952 enligt
en provisorisk lagstiftning tillämpade uddatalsmetod III icke syntes vara
till sina verkningar eller sin konstruktion underlägsen övriga i detta ärende
prövade metoder utan syntes snarare i vissa hänseenden ha försteg framför
dem. Med hänsyn härtill och till att likformighet i fråga om valmetoden
mellan andrakammarvalen och landstingsvalen borde eftersträvas har de-

partementschefen föreslagit, att genom en likaledes provisorisk lag, avseende mandatperioden 1955—1958, den jämkade uddatalsmetoden III (med 1,4 som första divisor) prövas för landstingsvalens del. Utskottet tillstyrker med hänsyn till den här ovan förordade valkrets- och mandatregleringen samt till önskvärdheten av likformighet mellan andrakammarvalen och landstingsvalen, att den föreslagna metoden prövas jämväl vid landstingsvalen för nämnda mandatperiod. Definitivt ställningstagande till valmetod vid såväl landstingsvalen som andrakammarvalen bör därefter kunna äga rum.

Liksom fallet var vid 1952 års reform bör, såsom departementschefen anfört, införandet av en ny fördelningsregel, som syftar till att göra kartellväsendet överflödigt, kompletteras med förbud mot att å valsedel använda mer än en väljarbeteckning. Utskottet biträder därför förslaget att vid landstingsvalen för den ifrågavarande perioden valsedlarna skola vara försedda med partibeteckning men icke få innehålla annan väljarbeteckning.

Beträffande de *primärkommunala valen* göra sig de skäl, vilka enligt det föregående motivera ett nytt valsystem för landstingsvalen, icke gällande med samma styrka som i fråga om sistnämnda val. Anledningen härtill är särskilt det icke oväsentligt större mandatantalet i valkretsarna vid de kommunala fullmäktigvalen. Med hänsyn till önskvärdheten av likformighet vid de olika slagen av val anser utskottet emellertid, i likhet med departementschefen, att den för landstingsvalen förordade valmetoden bör göras tillämplig även å övriga kommunalval för samma mandatperiod.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att riksdagen måtte

1) med avslag å motionerna I: 408 och II: 524 antaga det i förevarande proposition framlagda förslaget till Lag angående ändring i lagen den 20 juni 1924 (nr 349) om landsting; samt

2) antaga det likaledes i propositionen framlagda förslaget till Lag med vissa bestämmelser om kommunalval för perioden 1955—1958, m. m.

Stockholm den 4 mars 1954.

På konstitutionsutskottets vägnar:
HARALD HALLÉN.

Närvarande:

från första kammaren: herrar Karl August Johanson, Elmgren, Englund, Wahlund, Hällgren, Sandberg, Hansson*, Fritiof Karlsson och Pettersson; saml

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård, Fast Norén, Håstad, Spångberg, Nordkvist i Kalmar, Hammar, Bark och Dahlén*.

* Ej närvarande vid justeringen.

**Jämförelse mellan riksresultaten för skilda mandatfördelningssystem
vid landstingsvalen 1942—1950.**

(Siffror inom parentes ange summan av avvikelserna från en fullt proportionell fördelning inom landstingsområdena.)

1. *Fullständig proportionalitet* (d'Hondts metod med varje landstingsområde som en valkrets).

Partier	1942	1946	1950
H	180	151	129
B	193	205	191
F	136	172	234
Sd	596	548	616
K	49	105	42
S:a	1154	1181	1212

2. *Faktiska valutslaget.*

H	184 (+ 4)	137 (— 14)	100 (— 29)
B	211 (+ 18)	242 (+ 37)	218 (+ 27)
F	130 (— 6)	185 (+ 13)	261 (+ 27)
Sd	611 (+ 15)	564 (+ 16)	617 (+ 1)
K	18 (— 31)	53 (— 52)	16 (— 26)
S:a	1154 (± 37)	1181 (± 66)	1212 (± 55)

3. *D'Hondts metod* (utan karteller).

H	144 (— 36)	106 (— 45)	78 (— 51)
B	193 (± 0)	220 (+ 15)	192 (+ 1)
F	101 (— 35)	147 (— 25)	217 (— 17)
Sd	695 (+ 99)	641 (+ 93)	707 (+ 91)
K	21 (— 28)	67 (— 38)	18 (— 24)
S:a	1154 (± 99)	1181 (± 108)	1212 (± 92)

4. *Uddatalsmetoden.*

H	195 (+ 15)	157 (+ 6)	145 (+ 16)
B	186 (— 7)	209 (+ 4)	190 (— 1)
F	148 (+ 12)	181 (+ 9)	233 (— 1)
Sd	585 (— 11)	533 (— 15)	612 (— 4)
K	40 (— 9)	101 (— 4)	32 (— 10)
S:a	1154 (± 27)	1181 (± 19)	1212 (± 16)

5. Uddatalsmetoden med spärr.

Partier	1942	1946	1950
H	181 (+ 1)	138 (— 13)	119 (— 10)
B	191 (— 2)	215 (+ 10)	194 (+ 3)
F	126 (— 10)	165 (— 7)	235 (+ 1)
Sd	628 (+ 32)	578 (+ 30)	639 (+ 23)
K	28 (— 21)	85 (— 20)	25 (— 17)
S:a	1154 (± 33)	1181 (± 40)	1212 (± 27)

6. Jämkad uddatalsmetod I (1.25).

H	186 (+ 6)	140 (— 11)	122 (— 7)
B	193 (± 0)	215 (+ 10)	194 (+ 3)
F	129 (— 7)	169 (— 3)	235 (+ 1)
Sd	615 (+ 19)	570 (+ 22)	635 (+ 19)
K	31 (— 18)	87 (— 18)	26 (— 16)
S:a	1154 (± 25)	1181 (± 32)	1212 (± 23)

7. Jämkad uddatalsmetod II (1.3).

H	183 (+ 3)	136 (— 15)	117 (— 12)
B	193 (± 0)	216 (+ 11)	196 (+ 5)
F	128 (— 8)	168 (— 4)	234 (± 0)
Sd	620 (+ 24)	575 (+ 27)	642 (+ 26)
K	30 (— 19)	86 (— 19)	23 (— 19)
S:a	1154 (± 27)	1181 (± 38)	1212 (± 31)

8. Jämkad uddatalsmetod III (1.4).

H	176 (— 4)	130 (— 21)	104 (— 25)
B	194 (+ 1)	220 (+ 15)	197 (+ 6)
F	123 (— 13)	162 (— 10)	233 (— 1)
Sd	634 (+ 38)	585 (+ 37)	656 (+ 40)
K	27 (— 22)	84 (— 21)	22 (— 20)
S:a	1154 (± 39)	1181 (± 52)	1212 (± 46)

9. Droops metod.

H	178 (— 2)	134 (— 17)	115 (— 14)
B	191 (— 2)	211 (+ 6)	191 (± 0)
F	122 (— 14)	165 (— 7)	227 (— 7)
Sd	634 (+ 38)	584 (+ 36)	654 (+ 38)
K	29 (— 20)	87 (— 18)	25 (— 17)
S:a	1154 (± 38)	1181 (± 42)	1212 (± 38)

10. Metod med ett tilläggsmandat per valkrets.

Partier	1942	1946	1950
H	177 (— 3)	147 (— 4)	128 (— 1)
B	188 (— 5)	202 (— 3)	190 (— 1)
F	135 (— 1)	168 (— 4)	232 (— 2)
Sd	608 (+ 12)	564 (+ 16)	622 (+ 6)
K	46 (— 3)	100 (— 5)	40 (— 2)
S:a	1154 (± 12)	1181 (± 16)	1212 (± 6)

Bilaga B.

Fördelningen enligt 1946 och 1950 års valsiffror vid en valkretsindelning enligt utkast A (157 resp. 159 kretsar), en mandattilldelning till kretsarna av 1 + 1 för varje påbörjat 5 000-tal samt jämkad uddatalsmetod III (1,4).

1946 års val

Län	H	Bf	Fp	Sd	K	Summa
Stockholms	12(±0)	5(−1)	13(±0)	37(+2)	10(−1)	77(±2)
Uppsala	3(−1)	6(+1)	6(±0)	19(+1)	1(−1)	35(±2)
Södermanlands	5(+1)	7(±0)	9(±0)	23(±0)	1(−1)	50(±1)
Östergötlands	8(±0)	10(±0)	8(+1)	32(+1)	2(−2)	60(±2)
Jönköpings	7(±0)	13(±0)	15(+1)	24(+1)	1(−2)	60(±2)
Kronobergs	9(+2)	10(−1)	2(±0)	15(±0)	2(−1)	38(±2)
Kalmar läns norra	4(±0)	6(±0)	1(±0)	10(±0)	1(±0)	22(±0)
Kalmar läns södra	7(±0)	9(+1)	1(−1)	14(±0)	2(±0)	33(±1)
Gotlands	4(+1)	8(±0)	1(−1)	8(±0)	−(±0)	21(±1)
Blekinge	5(±0)	5(+1)	6(±0)	17(±0)	3(−1)	36(±1)
Kristianstads	8(±0)	12(−1)	12(+1)	27(±0)	2(±0)	61(±1)
Malmöhus	10(±0)	18(+3)	7(−2)	41(±0)	−(−1)	76(±3)
Hallands	7(+1)	13(−1)	2(±0)	16(+1)	1(−1)	39(±2)
Göteborgs och Bohus	7(±0)	7(±0)	10(±0)	20(±0)	3(±0)	47(±0)
Älvsborgs	15(±0)	16(±0)	10(−2)	35(+2)	6(±0)	82(±2)
Skaraborgs	12(+1)	15(+1)	12(+1)	19(−1)	2(−2)	60(±3)
Värmlands	6(−1)	9(±0)	10(±0)	33(+1)	10(±0)	68(±1)
Örebro	4(−1)	6(±0)	10(+1)	27(±0)	6(±0)	53(±1)
Västmanlands	2(−2)	7(+1)	6(±0)	24(+1)	5(±0)	44(±2)
Kopparbergs	3(−2)	9(±0)	11(+1)	34(+2)	6(−1)	63(±3)
Gävleborgs	−(−4)	10(+1)	7(±0)	31(+3)	10(±0)	58(±4)
Västernorrlands	4(−2)	11(±0)	8(±0)	36(+2)	10(±0)	69(±2)
Jämtlands	5(+1)	6(±0)	6(+1)	18(±0)	1(−2)	36(±2)
Västerbottens	8(+1)	8(±0)	16(+1)	24(±0)	1(−2)	57(±2)
Norrbottnens	6(±0)	4(−1)	4(±0)	27(+1)	15(±0)	56(±1)
Summa	161	230	193	616	101	1 301
Avvikelser från landstingsproportionaliteten	−5	+4	+2	+17	−18	±23

1950 års val.

Län	H	Bf	Fp	Sd	K	Summa
Stockholms	10(±0)	4(—1)	24(+2)	44(+2)	2(—3)	84(±4)
Uppsala	3(—1)	5(±0)	8(±0)	21(+1)	—(±0)	37(±1)
Södermanlands	4(±0)	6(±0)	11(±0)	30(±0)	—(±0)	51(±0)
Östergötlands	8(+1)	9(—1)	10(+1)	36(+1)	—(—2)	63(±3)
Jönköpings	9(+1)	11(—1)	16(+1)	28(±0)	—(—1)	64(±2)
Kronobergs	5(—1)	10(+1)	6(+1)	17(±0)	—(—1)	38(±2)
Kalmar läns norra	4(±0)	6(+1)	2(±0)	10(—1)	—(±0)	22(±1)
Kalmar läns södra	7(+1)	8(±0)	4(±0)	16(—1)	—(±0)	35(±1)
Gotlands	3(+1)	6(—1)	4(±0)	8(±0)	—(±0)	21(±1)
Blekinge	4(±0)	4(±0)	10(+2)	18(—1)	—(—1)	36(±2)
Kristianstads	7(—1)	12(±0)	13(±0)	29(+1)	—(±0)	61(±1)
Malmöhus	9(±0)	14(±0)	12(±0)	41(±0)	—(±0)	76(±0)
Hallands	5(±0)	12(±0)	6(±0)	17(±0)	—(±0)	40(±0)
Göteborgs och Bohus	5(—1)	6(±0)	16(+2)	21(—1)	1(±0)	49(±2)
Älvsborgs	14(±0)	14(—1)	17(±0)	39(+2)	1(—1)	85(±2)
Skaraborgs	8(—1)	13(±0)	16(+2)	24(±0)	—(—1)	61(±2)
Värmlands	6(±0)	9(+1)	12(—1)	40(+3)	1(—3)	68(±4)
Örebro	3(—1)	6(±0)	13(+1)	33(+1)	1(—1)	56(±2)
Västmanlands	1(—2)	7(+1)	9(+1)	29(+1)	1(—1)	47(±3)
Kopparbergs	1(—3)	9(±0)	15(+2)	39(+3)	—(—2)	64(±5)
Gävleborgs	—(—2)	10(+1)	10(+1)	34(+2)	4(—2)	58(±4)
Västernorrlands	3(—2)	10(±0)	12(+1)	41(+3)	3(—2)	69(±4)
Jämtlands	3(±0)	6(±0)	7(+1)	21(±0)	—(—1)	37(±1)
Västerbottens	6(±0)	8(±0)	17(+1)	28(±0)	—(—1)	59(±1)
Norrbottnens	5(—1)	4(—1)	7(+1)	31(+1)	12(±0)	59(±2)
Summa	133	209	277	695	26	1 340
Avvikelser från landstingsproportionaliteten	—12	—1	+19	+17	—23	±36